

Štěpánek, Václav

Neznámá soluňská fronta Velké války

Porta Balkanica. 2023, vol. 14, iss. 1-2, pp. [16]-42

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80520>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20240909

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

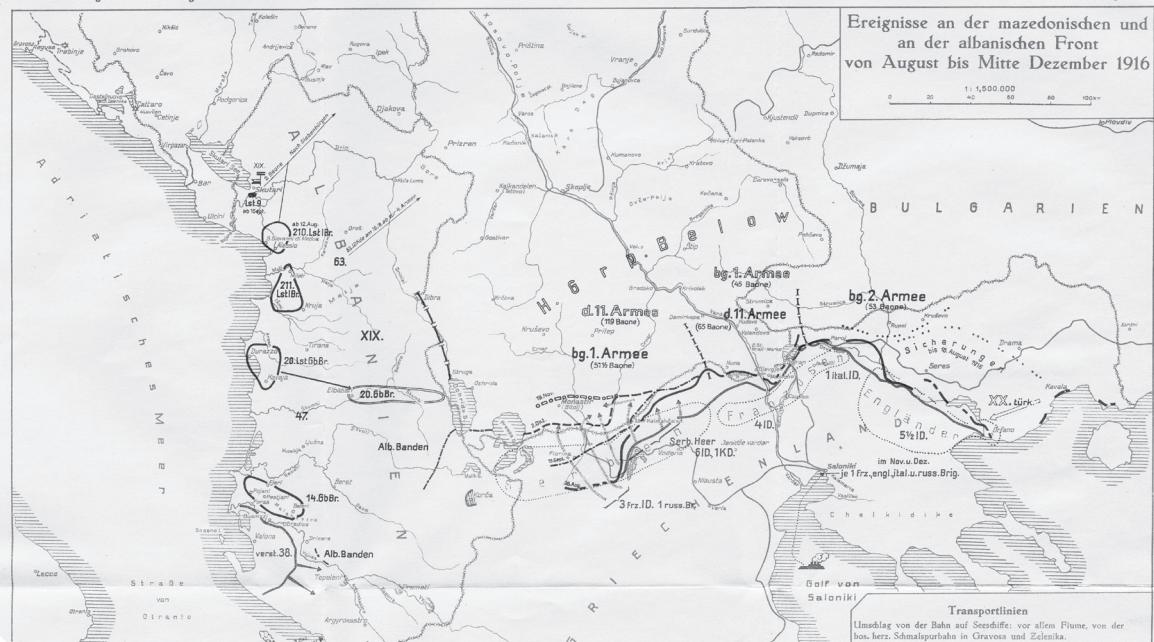
NEZNÁMÁ SOLUŇSKÁ FRONTA VELKÉ VÁLKY

Václav Štěpánek

Soluňská nebo též makedonská fronta byla během Velké války vedle západní, východní a italské čtvrtou frontou na evropské půdě. V historii války bývá většinou opomíjena, přestože na ní proti sobě v rozhodujících chvílích v září 1918 stálo téměř 1 300 000 mužů, a její průlom ze strany dohodových vojsk mezi 14. a 17. zářím 1918 v bitvě o horské plató Dobro Pole se tak stal jednou z nejdůležitějších událostí Velké války a představoval zásadní obrat směrem k dohodovému vítězství (Hall 2010:167).

Šlo také o jedinou evropskou frontu, na níž proti sobě stály prakticky všechny evropské armády s výjimkou marginálních portugalských a belgických jednotek. Hlavní tíhu fronty ze strany Centrálních (někdy označovaných jako Ústředních) mocností držely tři bulharské armády, doplněné částí jedenácté německé armády (od 11. října 1916 pod jednotným velením v čele s generálem pěchoty Ottou von Belowem, od dubna 1917 pak v čele s generálem dělostřelectva Friedrichem von Scholzem jako Skupina armád Scholz). V Albánii a na pomezí Makedonie u Ochridského jezera pak působily jednotky XIX. „albánského“ sboru rakousko-uherské armády. Spojeneckým armádám velel po francouzsko-britské dohodě z ledna 1916 nejprve francouzský generál Maurice Sarrail, vystřídaný v prosinci 1917 Adolphem Guillaumatem, jehož místo nakonec v červnu 1918 zaujal Louis Félix Marie Franchet d'Espèrey, později známý i v Československu z bojů proti maďarským bolševikům, jenž připravil rozhodující ofenzívu vedoucí k prolomení soluňské fronty. Zásadní roli na soluňské frontě nakonec sehrálo srbské vojsko, poražené v pozdním podzimu roku 1915 silami Centrálních moc-

ností, které po reorganizaci na ostrově Korfu dospělo v několika konvojích na frontu v květnu a červnu 1916. Bylo složeno ze šesti divizí, sdružených na počátku do tří, později po velkých ztrátách v druhé polovině roku 1916 do dvou armád, a bylo doplněné pomocnými sbory, mj. dobrovolnickým oddílem, v němž bojovala také celá řada českých vojáků. Srbská armáda, jejímž vrchním velitelem byl princ-regent Alexandr Karadorđević, se v rámci spojeneckého velení těšila jisté autonomii. Francouzská armáda na bojišti v rozhodujících chvílích disponovala pěti pěšími divizemi, třemi pěšími koloniálními divizemi a několika africkými pluky, z nichž se v jedné ofenzívě a zejména pak v době průlomu soluňské fronty vyznamenala jízda marockých spahiů. Britové mohli počítat se šesti divizemi, v polovině roku 1916 posílily spojenecká vojska dvě samostatné ruské brigády (dohromady 18 000 mužů). V polovině roku 1917, kdy po puči a ultimátu dohodových spojenců abdikoval proněmecky smýšlející řecký král Konstantin a na trůnu jej vystřídal druhorozený syn Alexandr, soluňskou frontu zpevnilo i několik řeckých divizí, jakkoli jejich bojový účinek nebyl

1. Mapa soluňské fronty a postavení vojsk v Albánii od srpna do prosince 1916. (Hostenau 1934 - Příloha 16).

příliš výrazný. V Albánii držel frontu italský expediční sbor. Zapomenout nelze ani na skutečnost, že na obou nepřátelených stranách bojovali svým typickým „nefrontovým“ způsobem – rozptýlení v drobných oddílech nenadále napadali protivníka a opět ustupovali – také albánští dobrovolníci. Jejich počet dosahoval na straně Dohody v rozhodujících chvílích téměř dva tisíce mužů pod vedením srbského spojence Esada paši Toptaniho. Následující studie se pokouší přiblížit zásadní události, které se na jižní frontě odehrály, a připomenout tak, a to i s použitím pramenité literatury, tuto epopej, která měla pro další osudy balkánských národů zásadní význam.

PŘÍČINY OTEVŘENÍ SOLUŇSKÉ FRONTY

Soluňská fronta vlastně vznikla jako důsledek snah obou nepřátelených stran získat na svou stranu Bulharsko, které dosáhly svého vrcholu poté, co se v květnu 1915 do války na straně Dohody zapojila Itálie. V tomto vyjednávání měly nakonec navrch Centrální mocnosti, neboť dokázaly nabídnout Bulharsku mnohem více než Dohoda. Bulharsko, poražené Srbskem, Řeckem, Rumunskem a Osmanskou říší v druhé balkánské válce v roce 1913 a ponížené následným bukurešťským

mírem, ztratilo na úkor Srbska a Řecka prakticky celou Makedonii, již považovalo za „bulharskou zemi“. Získat Bulharsko na stranu Dohody tedy znamenalo přimět obě země, z nichž jedna již byla ve válce na její straně a druhá prozatím zachovávala neutralitu, učinit Bulharsku podstatné územní ústupky, k čemuž ovšem politické reprezentace ani jednoho z těchto států nebyly svolné. Na rozdíl od neurčitých slibů Dohody tak mohly Centrální mocnosti tato území slíbit s lehkým srdcem. Neúspěch dohodových vojsk v dardánské operaci proti osmanské armádě, která se změnila v krvavé zákopové drama, v němž britská vojska, posílená několika francouzskými divizemi a zejména jednotkami australskými a novozélandskými (tzv. skupinou ANZAC – *Australian and New Zealand Army Corps*), tahala v důsledku špatného britského velení za kratší konec, a naopak úspěchy Centrálních mocností na východní frontě nakonec přesvědčily bulharského cara Ferdinanda a vládu premiéra Vasilu Radoslavova, že sázka na Německo a Rakousko-Uhersko se musí vyplatit, a to tím spíše, že Osmanská říše byla na rozdíl od Srbska a Řecka ochotna učinit Bulharsku územní ústupky ve východní Thrákii. Vznikl tak spolek čtyř císařů – Čtyřspolek – jak

bylo označováno spojenectví Německa, Rakousko-Uherska, Bulharska a Osmanské říše.

Dne 22. září Bulharsko mobilizovalo s cílem přidat se k plánované rakousko-německé ofenzívě na Srbsko. Ta, jak známo, začala 6. října 1915. Bulharsko překročilo srbské hranice 11. října. Bulharský útok měl za cíl obsadit srbskou část Makedonie a znemožnit tak případný ústup srbské armády do Řecka, s nímž mělo Srbsko již od roku 1913 spojeneckou smlouvu, zaměřenou právě proti Bulharsku, byť řecký král Konstantin se z důvodu svého rodinného vztahu s německým císařem Vilémem II. (jeho manželka Sofie byla Vilémovou sestrou) k plnění dohody příliš neměl. Naproti tomu prodohodový premiér Eleftherios Venizelos, hrdina krétského protitureckého povstání z let 1895–1897, který již během dardanelské operace nabízel dohodovým spojencům vojenskou pomoc (pochopitelně s vidinou získání Cařihradu), požadoval, aby se Řecko okamžitě postavilo na stranu Srbska, a naplnilo tak znění spojenecké smlouvy. Krále Konstantina, s nímž měl vztahy více než napjaté, však k vyhlášení války Ústředním mocnostem nedokázal přesvědčit, nicméně i řecká armáda po bulharském vyhlášení mobilizace přistoupila ke stejnému kroku. Venizelos tedy alespoň vyzval spojence, aby na pomoc Srbsku vylodili v Soluni své jednotky.¹ Francie proto stáhla z dardanelské fronty 156. francouzskou divizi a také britská vláda souhlasila s vysláním menšího expedičního sboru s cílem zabránit bulharské armádě v obsazení tehdy srbské Vardarské Makedonie. Z Galipole proto vyslala 10. irskou divizi pod vedením generála Bryana Mahona. A tak 5. října 1915, den před tím, než Centrální mocnosti zaútočily na Srbsko, se první spojenecké jednotky vylodily v Soluni. Došlo tak k paradoxní situaci, že z Řeckého království, sice neutrálního, ale politikou krále Konstantina proněmeckého, zaútočila dohodová vojska proti bulharskému členu Čtyřspolku. Nebylo to ostatně

poprvé. Již během dardanelské operace porušila spojenecká vojska řeckou neutralitu, když bez souhlasu řeckého krále a vlády obsadila ostrov Lemnos a učinila z něj zázemí pro své operace.

Francouzským a britským jednotkám ale trvalo celý měsíc, než se začaly pod velením generála Maurice Sarraila (velení převzal 12. října 1915) přesouvat na sever ve snaze zabránit bulharské 2. armádě ovládnout železnici spojující Skopje se Soluní, a umožnit tak srbským jednotkám ústup do Řecka. Jejich intervence ovšem přišla příliš pozdě (k prvním bojům francouzských jednotek došlo 21. října), a navíc nebyla vedena dostatečně razantně, jakkoli podle anglo-francouzské dohody z 8. října se měly vyloděné jednotky řídit operativními požadavky srbského vrchního velení. Britské divize dokonce dostaly z Londýna rozkaz nepřekračovat řecké hranice, takže Francouzi zamířili do údolí řeky Vardar sami. Za britským rozhodnutím stála nespokojenost vlády s tím, že Srbsko nebylo ochotno vyjít Bulharsku vstříc v požadavcích na předání části Makedonie, což podle ní mělo za následek vstup Bulharska do války na opačné straně. Od 3. do 12. listopadu 1915 podnikly francouzské jednotky, posílené o nově příchozí 122. divizi, ofenzívu v údolí Vardaru a útoky proti Strumici, které ovšem bulharské jednotky bez problémů odrazily. Srbská armáda se přitom pokusila spojit s francouzskými vojsky v údolí řeky Lepenec (v okolí města Kačanik v Kosovu) a prorazit až ke Skopji a dále k Soluni, ale bulharskou obranou nedokázala projít. Po sérii neúspěšných bojů s bulharskou armádou nakonec generál Sarrail dospěl k závěru, že další pokračování srážek nemá smysl a ustoupil zpět za řecké hranice (Tomac 1973: 288–189, 295–297). Učinil tak situaci srbské armády zcela beznadějnou. Bulharská armáda poté bez větších problémů obsadila důležité strategické uzly ve Vardarské (srbské) Makedonii a již 24. října vstoupila do Skopje. Srbský pokus o prolomení této blokády, učiněný mezi 17. a 21. listopadem, nebyl úspěšný. Pokud tedy nechtěla srbská armáda kapitulovat, nezbylo jí po odříznutí cesty do Řecka nic jiného než se vydat v několika směrech k jaderskému pobřeží, a to jednak z Kosova, resp. Metochie – z Pe-

¹ Po tomto činu byl Venizelos nucen podat demisi, a dokonce se ani se svojí stranou nezúčastnil voleb v prosinci 1915. Dostal se tak do mimoparlamentní opozice, z níž pak byla cesta zpět pouze revolučním převratem. Royalistická většina však byla vystavena nevybíravému tlaku spojenců (Stavrijanos 2005: 540).

će přes sedlo Čakor, Andrijevići a Podgorici do Skadaru, jednak přímo přes severní Albánii do Skadaru, jednak přes makedonský Debar a albánský Elbasan k Drači. Rozhodnutí o této alternativě padlo na poradě vrchního velení srbské armády 25. listopadu 1915. Ústup srbské armády chránila na severu černohorská armáda, která i přes vítězství nad rakouskouherskými jednotkami v bitvě u Mojkovce (6.–7. ledna 1916) nakonec mocnému nepříteli nemohla odolat. Znamý strastiplný ústup na albánské pobřeží, kde navíc narážely zdecimované zbytky srbské armády na nepřilíšnou ochotu italských spojenců převézt je přes moře,² je v srbské historiografii nazývaný „albánskou Golgotou“. Ze srbské armády po přechodu Albánie a putování albánským pobřežím až k Valoně zůstaly jen žalostné trosky.³ Podle

² Itálie považovala Srbsko svým způsobem za svého konkurenta na Jadranu, i proto byla její pomoc srbské armádě značně liknavá. Italské jednotky dokonce zadržovaly i potraviny, které zbídačeným srbským vojákům posílala Francie a Velká Británie (Sekulić 2007).

³ Tato hrdinská epopej je v srbské historiografii mnohokrát zpracována a je zachycena také v četných vzpomínkových knihách, denících či zápisích důstojníků i obyčejných vojáků. Z vědecké literatury viz např. Todorović - Đorđević (1968) či Gesemann (1935). Druhá jmenovaná kniha je zajímavá publikace německého slavisty, který v době vypuknutí války učil na bělehradském gymnáziu němčinu. Neodešel do Německa, stal se ošetřovatelem srbské armády a spolu s ní přešel Albánii. Dále viz Mitrović 1984, nejnověji např. Radojević - Dimić 2014, tam i další literatura. Ústup přes Albánii je popsán i v mnoha českých dobových publikacích – např. Dinić, 1925, Kryštof 1920, s. 83–107 aj. Méně je známo, že se cesty přes Albánii, popř. přes Černou Horu a poté po albánském pobřeží účastnily i desetitisíce zajatých příslušníků rakousko-uherské armády, často Čechů. Zkušenosti ze srbského zajetí nebyly obvykle pro prostého vojáka příliš dobré a přechod přes Albánii, kdy byli nejčastěji ponecháni svému osudu, nedobré zážitky těch, kteří přežili, ještě umocnil. V poválečné době vzpomínky těchto mučedníků nebyly pochopitelně žádoucí, přesto však několik publikací popisujících osudy českých zajatců při cestě přes Albánii vyšlo, za všechny uvedme např. knihu Josefa Kápara, dobrovolníka československé armády ve Francii, nazvanou *Cestou kamenitou* (1920), v níž popisuje neuvěřitelné útrapy zajatců při přechodu přes Albánii od s. 65. Též totožné zážitky si lze přečíst v recentní knize *Válečný*

údajů francouzské vojenské mise bylo mezi 6. lednem a 19. únorem převezeno spojeneckými loděmi na Korfu a do tuniské Bizerty 154 000 mužů, což byla třetina původního stavu srbské armády, z níž ovšem další tisíce zemřely později na vyčerpání a podvýživu (Zorić 2018: 5).

Spojenecké jednotky se po tomto neúspěchu opevnily v okolí Soluně. Mezi nimi a bulharskou armádou tak neexistoval frontový styk, jakkoli by se bulharský postup zdál zcela logický. Německé velení se ale obávalo, že by vstup bulharských armád do Řecka přiměl do té doby váhajícího krále Konstantina připojit se k dohodovým spojencům (Opačić 1984: 22). I tak šlo o téměř úplné vítězství Centrálních mocností. Porážkou Srbska byla mj. zajištěna železnice z Berlína do Istanbulu, a Německo tak mohlo nerušeně pomáhat svému osmanskému spojenci. Jedinou kaňkou na vítězství byl fakt, že srbská armáda za cenu obrovských ztrát nekapitulovala a na řeckém ostrově Korfu, mimochodem také obsazeném dohodovými spojenci, se dávala dohromady, a jak se ukázalo, již po šesti měsících byla znovu připravená k boji.

PŘÍCHOD SRBSKÉ ARMÁDY A ZAČÁTEK OFENZÍV

Během reorganizace na ostrově Korfu se podařilo srbskému velení z vyhladovělých zbytků svého vojska po ústupu přes Albánii vybudovat celkem šest pěších a jednu jízdní divizi, organizovaných do tří armád. Každá divize se skládala ze čtyř pluků pěchoty o třech praporech (Arsić 2014: 24). Kromě toho se do armády zapojil také dobrovolnický oddíl podplukovníka Vojina Popoviće – Vojvody

vandr Františka Sládka, kterou sestavil z deníku svého dědečka Milan Sládek (2022). V Srbsku bylo po skončení operací na přelomu roku 1914 a 1915 zhruba 80 000 zajatců, přesná čísla nejsou k dispozici. Z nich podle Františka Kryštofa, dobrovolníka v srbské armádě (působil tam od počátku válečných operací rakousko-uherské armády), zhruba 20 000 zemřelo na tyfus a vyčerpání během zajetí, ze zbytku se několik tisíc dostalo do rukou útočících armád a přes Albánii se do Valony, kde je převzala italská armáda, dovléklo pouze 25 000 zubožených mužů, z nichž mnozí ještě na italských lodích či v italských zajateckých táborech na následky útrapy a podvýživy zemřeli (Kryštof 1925: 91).

2. Bulharská pozorovatelna v postavení nad Dojranským jezerem v březnu 1917. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Doiran_Front.jpg.

Vuka s 2 250 muži, složený z komitů a bývalých rakousko-uherských vojáků (včetně českých), kteří po svém zajetí přešli na srbskou stranou, popř. se do oddílu začlenili ti, kteří na počátku války pracovali nebo žili v Srbsku a rozhodli se pro srbskou opci, jeden prapor pak byl tvořen dobrovolníky z Černé Hory a Hercegoviny. Dobrovolnický oddíl byl součástí třetí armády. Není bez zajímavosti, že dobrovolnický oddíl přešel Albánii z celé armády nejorganizovaněji a bez zásadních ztrát a jako jediný byl schopen bez větší regenerace dalších akcí (Sekulić 2007; Houžvic 1928: 99–135). Dohromady čítalo srbské vojsko 152 000 mužů (Radojević – Dimić 2014: 191), podle jiných informací 147 000 mužů, včetně 23 000 mužů týlového zabezpečení. Do řecké Makedonie byli na francouzských lodích převezeni mezi 14. dubnem a 16. květnem 1916 (Zorić 2018: 11). Z této masy vojáků bylo však

zpočátku plně bojeschopných jen zhruba 70 000. O tom, jak to s mnoha srbskými vojáky v té době vypadalo, podává přesvědčivý obraz ve svém deníku český dobrovolník Ladislav Preininger,⁴ působící v té době ve francouzské Cizinecké legii v Alžíru, kde se jako tlumočnick ze srbštiny (ačkoli srbsky prakticky neuměl) podílel na přípravě tábora pro rekonvalescenci srbských vojáků. Do tábora nakonec připlulo několik tisíc „nováčků“, které srbská armáda před ústupem do Albánie narychlo mobilizovala a vzala s sebou, aby nepadli do rukou nepřátelských vojsk, nicméně po ústupu z Albánie jich v důsledku toho, že jim italské jednotky neumožnily zavčas překročit

Doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D., (nar. 1959)

Historik a slavista, vedoucí Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Byl také novinářem, sedm let strávil na Filologické fakultě v Bělehradu jako lektor češtiny. Zabývá se dějinami balkánských národů v 19. a 20. století a česko-balkánskými vztahy, po celou dobu svého vědeckého působení ale zkoumá i regionální dějiny Moravy a historický vývoj agrární krajiny.

⁴ Ladislav Preininger (1895–1941). Válka jej zastihla v Paříži, kde vstoupil do cizinecké legie, v níž vznikla česká Rota Nazdar, v jejíž řadách bojoval u Arrasu, kde byl raněn. Posléze působil v Alžíru, odkud byl na vlastní žádost přeložen na soluňskou frontu, z níž se pak dostal do formující se československé armády ve Francii. V Československu bojoval proti maďarským bolševikům, po doplnění vzdělání působil v různých funkcích v československé armádě, mj. vyučoval francouzštinu na Vysoké válečné škole a v letech 1927–1937 zastával jako major generálního štábu pozici prostředníka při francouzské misi v československé armádě. V dobách předmnichovských a mnichovských již jako podplukovník přímo velel bojovým jednotkám, mj. vyškovskému pluku útočné vozby. V současnosti je podle něj pojmenován vyškovský prapor zabezpečení výcviku Vojenské akademie. Jako člen Obrany národa byl zatčen gestapem a 1. října 1941 popraven (Freimanová 2017: 301–303).

řeku Vojusu (alb. Vjosë), a dostat se tak v relativním zdraví do Valony, zůstal jen zlomek.⁵ Personál tábora, složený z francouzských lékařů a ošetřovatelek a pomocného sboru Zuávů, při prvním pohledu na ně oněměl: „*Tak slabé, vyhublé a zbídačené lidi jsme nikdy v takovém množství neviděli... a to nám bylo řečeno, že se již z nejhorší bídy po ústupu Albánií vzpamatovali... Zajímavé byly jejich oči, tmavé, zapadlé, hleděly pronikavě vpřed, jako by se rvaly o právo na život*“ (Freimanová 2017: 134). Po zotavení byla tato několikatisícová skupina mladých odeslána do tuniského přístavu Bizerta, který sloužil jako zázemí srbské armády, a odtud byla dále převezena do Soluně.

VÝZNAMNÉ BITVY SOLUŇSKÉ FRONTY

Otevření soluňské fronty nebylo samozřejmé, zejména britské vrchní velení v něm zpočátku nevidělo smysl. Teprve na konferenci spojeneckých vlád a generálních štábů, která se uskutečnila v Paříži 27. a 28. března 1916, se podařilo po francouzském a ruském nátlaku domluvit, že spojenci zůstanou v Soluni, kam také převezou reorganizovanou srbskou armádu, jíž bude přidělen samostatný úsek fronty a relativně samostatné velení, jak po-

⁵ Jejich osud popsal velmi výstižně legionář František Kryštof (1881–1960) (Kryštof 1920: 101–103). Kryštof byl nedostudovaný právník, od roku 1910 sloužil v rakousko-uherské armádě u 5. pluku pevnostního dělostřelectva v Kotoru. Po propuštění z armády se odstěhoval do Bělehradu, kde působil jako bankovní úředník. Do srbské armády vstoupil hned 28. července 1914 a stal se velitelem dělostřelecké čety 3. pluku Dunajské divize. Kvůli znalosti kotorského opevnění byl přeložen do černohorské armády, kde později jako nadporučík velel baterii těžkého černohorského dělostřelectva v Lovčenu. Po rozpadu černohorské armády se vrátil k srbské armádě, v níž působil jako zpravodajský důstojník generálního štábu, prodělal ústup Albánií a bojoval na soluňské frontě. V létě roku 1918 byl s dalšími Čechy ze srbské armády uvolněn do československé brigády ve Francii, kde se stal pobočником velitele brigády. V samostatném Československu byl později povýšen až do hodnosti brigádního generála a velitele dělostřelectva V. československého armádního sboru. Za 2. světové války byl za odbojovou činnost krátce vězněn gestapem, v době komunistického režimu byl degradován a čtyři roky strávil v těžkých komunistických kriminálech. Byl také dobrým básníkem (Tolar 2016).

žadovalo srbské vrchní velení a regent Alexandr (Sekulić 2007). Tak tedy byla otevřena nová fronta Velké války, která měla mít defenzivní roli a vázat na sebe nepřátelské síly, jež by jinak mohly být použity na západní či východní frontě (Zorić 2018, 14).

S příchodem srbské armády dohodoví spojenci opět obsadili řeckou hranici, a dostali se tak znovu do kontaktu s bulharskou armádou doplněnou německým sborem a o něco později i 20. horskou brigádou XIX. sboru rakousko-uherské armády, která se usadila západně od ochridského jezera. Fronta se táhla od Ochridského jezera na západě po horských hřebenech původní srbsko-řecké hranice a dále přes údolí Vardaru a Dojranské jezero až k Orfanskému zálivu na východě poloostrova Chalkidiki. Východní část drželi až do konce soluňské fronty Britové, francouzská a srbská armáda se v držení středu a levého křídla prostřídala. Později se fronta spojila také s územím, jež postupně v Albánii obsadila italská expediční vojska, a tvořila tak pás jdoucí od Jaderského moře k moři Egejskému. Spojenci zpočátku disponovali zhruba 370 000 muži (127 000 Francouzů, 124 000 Srbů, 119 000 Britů), proti nimž stála 1. bulharská armáda v oblasti Bitoly, s níž susedila 11. německá armáda, na niž opět navazovala od Dojranského jezera k Orfanskému zálivu 2. bulharská armáda, posílená na jihu ještě tureckým sborem, celkem 350 000 mužů. Síly tedy byly v podstatě vyrovnány (Zorić 2018: 16). Později se postavení armád různě měnilo, na jihovýchodě přibyla ještě 4. bulharská armáda, která vystřídala turecké jednotky, východní a západní úsek fronty podpořily dvě ruské brigády a zpočátku také divize italské armády, po řeckém vstupu do války obsadila některé úseky na britském dílu fronty i řecká armáda.

KAJMAKČALAN

Bulharské velení se samozřejmě s takovýmto vývojem situace nehodlalo smířit, a to tím spíše, že se 17. srpna 1916 na stranu Dohody přidalo i Rumunsko. Nově otevřená makedonská fronta tak ve světle rumunského rozhodnutí Centrálním mocnostem vůbec nehrála do karet a bylo třeba ji zlikvidovat co nejdříve. Bulharská armáda se proto rozhodla nově příchozí srbské jednotky rozdrtit

3. Krypta (kostnice) padlých při bojích o Kajmakčalan¹. Autorem všech recentních fotografií je Václav Štěpánek.

¹ Jsou v ní uchovány kosterní pozůstatky mužů, které nebyly přeneseny na oficiální hřbitov Zejtenlik v Soluni, ale byly v průběhu desetiletí do krypty postupně snášeny z provizorních hrobů, popřípadě tam byly ukládány kosterní nálezy z terénu, protože mnozí muži ani původně pochováni nebyli. Ostatky bulharských vojáků nejspíš stále odpočívají tam, kam byly po boji uloženy. V pozadí, na samém vrcholu Kajmakčalanu, se tyčí kaple proroka Eliáše (srch. Iliji), vystavená v meziválečné době především z daru jugoslávského krále Alexandra. V kapli se nachází mj. urna, v níž bylo, pochováno srdce švýcarského kriminalisty, publicisty a známého humanisty prof. dr. Achibalda Reisse (1875–1929). Stalo se tak podle jeho posledního přání. Reiss vyšetřoval rakousko-uherské a bulharské válečné zločiny v Srbsku, se srbským vojskem pak také přešel Albánii, byl přítomen všem bitvám na soluňské frontě, z nichž ovšem nejvíce opěvoval právě bitvu o Kajmakčalan, po válce žil v Bělehradě, stal se také členem jugoslávské delegace na mírových jednáních v Paříži. Srdce z urny ovšem zmizelo během bulharské okupace Makedonie za druhé světové války.

4. Generál Jiří Lazič po bitvě na vrcholu Kajmakčalanu. Foto z publikace *Sedamdeset godina Jugoslavije*.

5. Spojovací zákop pod vrcholem Kajmakčalanu. V pozadí je vidět Ostrovsko jezero.

6. Dělostřelecká postavení na hřebeni pod Kajmakčalanem.

7. Stará vojenská cesta na hřebeni pod vrcholem Kajmakčalanu.

8. Posádka jednoho z postavení 10. pěšího pluku Šumadijské divize v části pohoří Nidže zvané Veternik. Fotografie z publikace Drašković 2014.

a tímto vítězstvím snad přimět i kolísající Řecko, aby se naopak přidalo na bulharsko-německou stranu. Hned 17. srpna tedy první bulharská armáda „preventivně“ udeřila s velkou přesilou na levé křídlo fronty, hájené srbskou třetí armádou, a také na slabý východní úsek od Dojranského jezera na jihovýchod, obsazený francouzsko-britskými silami, které se předtím v ofenzívě mezi 9. a 16. srpnem pokusily právě u Dojranského jezera o průlom fronty.

Tři francouzské divize a britská divize Soluňského expedičního sboru dohromady s 45 000 muži a 400 děly tehdy zaútočily proti pozicím 2. bulharské thrácké divize a byly s těžkými ztrátami odraženy.⁶ Následující bulharský útok proto již nedokázaly zvrátit. Později se však ukázalo, že úder na pravé křídlo byl spíše demonstrativního rázu, přesto se bulharské 2. armádě s pomocí německých oddílů podařilo britské jednotky vytlačit na západní břeh řeky Strumy a 24. srpna dosáhly mořského pobřeží u Kavaly (Zorić 2018: 16).⁷ Již před-

⁶ [https://fr.wikipedia.org/wiki/Bataille_de_Doiran_\(1916\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Bataille_de_Doiran_(1916)), přístup 18. 8. 2023.

⁷ V Kavale tento bulharsko-německý kontingent odzbrojil řeckou vojenskou posádku čítající téměř 8 000 mužů, které pak odeslal do (mírné) internace do Německa. Byl to tehdy z jejich strany značně nepromyšlený čin, který naopak upevnil Eleftheriose Venizelose v přesvědčení, že vstoupit do války na straně dohodových spojenců je naprostá nezbytnost. Proto se 25. září vydal na svoji rodnou Krétu, kde započal jakousi revoluci proti králi a vládě s cílem zapojit Řecko do válečného dění na straně Dohody stůj co stůj. Z Kréty obeplouval řecké ostrovy a všude nacházel pro své hnutí podporu. Dne 9. října se pak vylodil s přívrženci v Soluni, kde vytvořil dočasnou vládu, již dohodoví spojenci vzápětí uznali. Řecko se tak tímto činem rozdělilo na dvě části a také na dvě opce – Venizelovskou a královskou, které mezi sebou budou nesmiřitelně soupeřit po celé další období až do pádu Řecka do německo-italsko-bulharské okupace v roce 1941. Spojenci se pak rozhodli k nátlakovým akcím. Generál Sarrail dokonce vyzval srbské vrchní velení, aby zaútočilo na řecká vojska v Thesálii, což ovšem regent Alexandr striktně odmítl (Simić 2008: 10). Nakonec dosáhlo velení soluňské fronty svého: po různých nátlakových akcích na krále Konstantina (ozbrojený konflikt s částí řecké armády, hrozba útoku na Athény) přimělo 11. června 1917 krále k abdikaci. Na trůn tak nastoupil jeho mladší syn Alexandr, Eleftherios Venizelos se stal znovu premiérem a 2. července vyhlásilo Řecko centrálním mocnostem válku (Stavrijanos 2005: 540–541). Do konce roku 1917 tak nová řecká vláda a formální velitel armády král Alexandr I. (bez vojenských zkušeností) poslali na frontu tři divize a do podzimu 1918 pak dalších šest. Jejich bojová hodnota zpočátku nebyla velká. Mnozí royalističtí důstojníci byli z armády odvoláni a někteří i internováni na Korsice (mj. bývalý náčelník řeckého generálního štábu v druhé balkánské válce a pozdější řecký diktátor Ioannis Metaxas), obecně vládla u řeckého obyvatelstva nechuť k mobilizaci. Tuto situaci pregnantně popsal Lev Švyhnos, který na soluňskou frontu přijel v březnu s dobrovolnickým praporem, vytvořeným z I. srbské dobrovolnické brigády v Oděse. Když byl po onemocnění malárií a zánětu hlasivek na podzim 1917

9. Štáb Dunajské divize u kostelíku v Gruništi 31. 12. 1917. Foto z publikace Lazarević 1918.

tím, 26. května, ale rozhodla řecká královská vláda vydat bulharským jednotkám po velmi krátkém boji těžce vyzbrojenou betonovou pevnost Rupel východně od Soluně na výšíně nad řekou Strumou. Bulharské jednotky tak mohly uzavřít frontovou linii na části řeckého území (Palmer 2011: 57). Veškerá síla bulharského útoku byla však soustředěna v západní Makedonii. Bulharsko-německé velení totiž předpokládalo, že bojeschopnost srbské armády ještě zdaleka není na výši, a rozhodlo se nově příchozí jednotky zničit dříve, než zaujmou bojové pozice. V noci mezi 13. a 17. srpnem přešla bulharská druhá armáda do úto-

odeslán z fronty k rekonvalescenci na ostrov Korfú, viděl cestou přes Řecko vlaky s řeckými dobrovolníky: „...potkávali jsme cestou transporty řeckého vojska; vojáků jsme však neviděli, protože byli transportováni v zaplombovaných vozech dobytčích, aby se cestou do Soluně nerozběhli. V Řecku nebylo totiž chuti do války a tato nálada přenesla se samozřejmě i na vojsko; aby nenastala revolta, použily vojenské úřady tohoto opatření. Jen ve větších, předem určených stanicích, byly vozy odplombovány, mužstvo pod dozorem spojeneckých četníků vypuštěno po částech k vykonání potřeby, znovu naloženo a zaplombováno. Pak se pokračovalo v jízdě. Odvody byly prováděny násilím, poněvažž dobrovolně se hlásilo a nastupovalo velmi málo branců; mnoho jich před odvodem prchlo do hor, kde na ně byly pořádány přímo hony“ (Švyhnos 1935: 87–88).

10. Kostelík v Gruništi dnes.

ku na pobřeží Ostrovského jezera (řec. Vegoritis), jižní svahy Kajmakčalanu a celkově na masiv pohoří Nidže (řec. Voras) s tím, že si tak chtěli vynutit cestu do soluňské pánve. Do největšího ohně se dostala srbská Dunajská divize spolu s dobrovolnickým oddílem Vojina Popoviće. Bulharským jednotkám se sice podařilo vklínit mezi divizi a dobrovolníky a odtrhnout je od sebe, avšak trvalo více než týden, než dokázaly vytlačit srbské pluky z hranice až k Ostrovskému jezeru pod poho-

řím Nidže. Tímto nečekaně silným odporem se bulharská ofenzíva vyčerpala; z hrozícího obklíčení se nakonec dokázal vyvázat i dobrovolnický oddíl (Sekulić 2007).

Mezitím přicházely ze zálohy na pomoc francouzské pluky a také 2. samostatná ruská brigáda pod vedením generálmajora Michaila Konstantinoviče Diterichse, která se v Soluni vylodila v průběhu srpna 1916 (později na frontu přibyla i 4. samostatná pěší brigáda generála Maxima Nikolajeviče Leontěva. Obě jednotky měly dohromady kolem 18 000 mužů. Oba generálové se po revoluci stali významnými veliteli bílé armády). Spojenci tak mohli 13. září přejít po mohutné dělostřelecké přípravě do protiútoků.

Rozhodující bitva se odehrála ve vysoko-horském prostředí pohoří Nidže. Těžkými boji proslula zejména jeho nejvyšší hora Kajmakčalan, jejíž vrchol se prý v důsledku každodenního dopadu tisíců granátů snížil o 12 metrů na dnešních 2 528 m n. m. Bulharský generál Nikola Nedev se ve své poválečné publikaci (Nikola Nedeff: *Les opérations en Macédoine: L'épopée de Doiran 1915 – 1918*, Sofia 1927) píše o účincích kanonády tak, že bulharští vojáci, vystavení nepřetržité srbské dělostřelbě, upadali do těžké psychické krize, začali bláznit, stali se lhostejnými k nebezpečí smrti, často ani nepoznávali své velitele a spolubojovníky a nevědomky prchali zpět (v době operace ovšem Nedev sloužil v Dobrudži a události popisuje z vyprávění pamětníků) (citováno podle Zorić 2018: 19).

Útoky a protiútoky na samotném vrcholu se odehrávaly mezi 26. a 30. zářím, kdy zcela vyčerpaná bulharská armáda nakonec ustoupila. Ve vrcholné fázi bojů od sebe byly zákopy obou armád vzdáleny jen pár desítek metrů. František Kryštof popsal situaci na Kajmakčalanu takto: „...bitva nabývala takové zuřivosti, že více pracovaly ruční bomby, nože, pažby, kameny i holé ruce než pušky a děla. Z takové řeže vycházeli vojáci většinou s bodnými ranami, urvaným uchem, s rozdrásaným a pokousaným obličejem, s hlavou roztlučenou kamenem i s očima vypíchnutými nepřátelskými prsty, leč málokdo odnesl svoji účast střelnou ranou“ (Kryštof 1920: 110). O zbesilosti bojů svědčila podle něj skutečnost, že jen Drinská divize srbské druhé armády, na

níž spočívala tíha bojů, v jediném dni ztratila v padlých a raněných dva velitele pluků, 70 důstojníků a 1 000 vojáků. Na bulharské straně pak měl pouze 11. pluk pozbytý během dne 73 důstojníků a 3 000 mužů (Kryštof 1920: 110).⁸ Po dobytí vrcholu Kajmakčalanu ještě dobrovolnický oddíl vojvody Vuka Popoviće pronásledoval nepřítele až do noci do jeho pobočné linie na sousedním vrcholu. „*Jak žalostná byla však podívaná, když se rozzednilo,*“ psal ve svých vzpomínkách český velitel čety v dobrovolnickém oddílu Melichar Houžvic⁹: „*Přes tři sta našich vojnů a 23 důstojníků bylo tu mrtvých. Nebylo jim pomoci, neb zmrzli na svých místech po smrtelném zranění. Tu jsme viděli junáka, kterému střela provrtala přilbu i hlavu, když se připravoval k výstřelu, tam viseli na drátech před bulharskými zákopy naši junáci. Jednoho stihla smrt, když přetínal drát nůžkami, druhého, když si uvolňoval cestu sekerou. Zima a vítr byly tak ostré, že jsme nemohli vykopat ani jámu, abychom pohřbili nešťastné druhy. Snášeli jsme tedy oběti do opuštěného bulharského zákopu a přikrývali jsme je uvolněnými kameny. Pro nedostatek dříví jsme topili pažbami z bulhar-*

⁸ Podle Zorić 2018: 19 měla drinská divize ztratit při bojích o Kajmakčalan celkem 3 804 vojáků, z toho 747 padlých, 39 padlých důstojníků a 137 raněných. Bulharské prameny uvádějí, že 11. slivenský pěší pluk, jenž byl pilířem obrany na Kajmakčalanu, ztratil mezi 11. zářím a 1. říjnem 24 padlých důstojníků, 39 raněných důstojníků a kadetů, tři důstojníci zešileli, 3 byli nezvěstní. Zraněných vojáků pak bylo 1 901, padlých 524, nezvěstných 112, dále 7 paralyzovaných, 62 ohluchlých a oněmělých, tři zešileli a 22 bylo zajatých. Viz *Bitka pri Kajmakčalan*. https://bg.wikipedia.org/wiki/Битка_при_Каймакчалан. Přístup 17. 8. 2023.

⁹ Melichar Houžvic (1883–1929), bojující pod srbským jménem Bogdan Juričić, měl před válkou obchod v Bělehradě a vzápětí po jejím vypuknutí vstoupil do dobrovolnického oddílu vojvody Vojina Popoviće, s nímž prodělal tažení v roce 1914, boje na podzim roku 1915, ústup Albánií a boje na Soluňské frontě. Nevstoupil do československých legií a po celou první světovou válku zůstal ve službách srbského vojska. Přesto mu byl přiznán charakter legionáře. Po válce odešel s rodinou zpět do Československé republiky a sloužil v československé armádě. Do výslužby odešel ve 44 letech v hodnosti nadporučíka. Viz např. *Houžvic, Melichar*. <http://legie100.com/krev-legionare/28780/>.

ských pušek, kterých nám zanechali několik tisíc.“ (Houžvic 1928, 154–155)

Celkově ztráty v mrtvých a zraněných na srbské straně činily kolem 4 643 mužů a důstojníků, na bulharské straně bylo 1 876 padlých vojáků a 51 důstojníků, 5 941 raněných vojáků a 126 důstojníků.¹⁰ Chybějící údaje o zabitých svědčí o nemilosrdnosti bojů.

Bulharská armáda si byla tak jista svým postavením na Kajmakčalanu, jehož opevnění na počest následníka trůnu nazvala Borisovou redutou, že si nevybudovala záložní zákopy, takže její ústup byl značně chaotický a přišla při něm o většinu své výzbroje. Zastavil se až po šestnácti kilometrech pod horami v údolí Černé řeky v makedonském Mariovu. Bulharská armáda porážku pochopitelně těžce nelsa, vyrovnat se s ní jí pomohlo pouze vědomí, že v Dobrudži dosáhla vítězství nad ruskými a rumunskými divizemi a srbskou dobrovolnickou divizí, složenou z bývalých jihoslovanských zajatců z c. k. armády a také z několika stovek českých dobrovolníků.¹¹ V případě srbské armády šlo naopak o první vítězství po porážce v říjnu a listopadu minulého roku, které také znamenalo vstup na území, jež bylo k Srbsku připojeno po balkánských válkách, tedy, jak to srbští vojáci vnímali, do jejich vlasti.

OHBÍ ČERNÉ ŘEKY

Nedlouho poté se rozhořela bitva v ohbí Černé řeky, kam spojenci bulharskou armádu pronásledovali. Za velkých obětí se jim zde podařilo na několika místech řeku překročit, obsadit několik vesnic na pravém i levém břehu a nakonec získat i město Bitolu (v té době Monastir), a posunout tak frontu v této části o téměř 50 km do srbského vnitrozemí (dnes Mariova v Severní Makedonii). Během říjnových operací v roce 1916 při útoku na bulharská opevnění u vesnice Grunište byl téměř zničen celý srbský dobrovolnický oddíl, vedený Vojinem Popovićem. Z oddílu čítajícího kolem 2 000 dobrovolníků zbylo po útocích na Grunište pouhých 180 bojeschopných mužů. Dne 22. listopadu 1916 tam padl i sám „vojvoda Vuk“.

Větší část území kolem Černé řeky se ovšem bulharské armádě podařilo uhájit, a zachovat tak spojení s frontou na řecké hranici táhnoucí se přes hory do údolí řeky Vardaru a dále k Dojranskému jezeru. Celkové ztráty během dvouměsíčních bojů byly však zdrcující zejména pro srbskou armádu, které neměla kde brát rezervy. Padlo či bylo zraněno 1 209 důstojníků a 32 380 poddůstojníků a vojáků (celkem 4 400 padlých, viz Sekulić 2008: 10), což byla vlastně čtvrtina celého srbského vojska. Po velkých ztrátách při operacích na Kajmakčalanu, na Černé řece, u Grunište a u Bitoly tedy muselo být celé srbské vojsko reorganizováno. V březnu 1917 proto došlo k rozpuštění třetí armády a redukci počtu pluků. Francouzská východní armáda ztratila 10 446 padlých, zraněných a nezvěstných mužů, britský expediční sbor 4 425 mužů (počítaje v to i ztráty z roku 1915), ruské brigády pozbyly 1 701 mužů, Italové 327. Obě armády ústředních mocností přišly o 68 000 padlých a zraněných a 7 685 zajatých mužů (Radojević – Dimić 2014: 218; Sekulić 2008:10).¹²

JARNÍ OFENZÍVY ROKU 1917

Ohrozit frontu drženou bulharskou armádou po kampani ve druhé polovině roku 1916 se nepodařilo ani ofenzíve vedené na jaře roku 1917. Při ní se plánovalo prolomení fronty Ústředních mocností a postup údolím řeky Vardaru až směrem na Niš a také na Sofii. Byly to velkolepé plány, které měly zapadnout do předpokládané spojenecké ofenzívy na východě i na západě. Hlavní roli měla hrát srbská armáda ve středu fronty, jejímuž útoku měla předcházet celá řada dílčích operací na východním i západním křídle. Francouzské jednotky již koncem roku 1916 obsadily albánskou Korču a vytvořily tam i svéráznou Korčskou republiku (která byla rozpuštěna nedlouho po vstupu řecké armády do války). Ke spojení s touto oblastí naplánovali útok, který se uskutečnil zejména na svazích Pelisteru a v okolí Bitoly. Zpočátku byl úspěšný a vypadalo to tak, že se spojencům otevře cesta na Prilep. Tři francouzské divize ovšem

¹⁰ https://bg.wikipedia.org/wiki/Битка_при_Каймакчалан. Přístup 17. 8. 2023

¹¹ O tom více např. Vácha 2017: 49–82; Štěpánek 2021: 49–64.

¹² Jiní autoři srbské ztráty uvádějí poněkud nižší, nikoli však zásadně (viz Radojević – Dimić 2014: 218, pozn. 36).

11. Srbští kulometčíci třetího pluku šumadijské divize na postavení v horách Nidže. Kulomet je francouzské výroby Saint-Etienne vz. 1907. Fotografie z publikace Drašković 2014.

12. Důstojnický život v zázemí na konci roku 1917. Foto z publikace Lazarević 1918.

13. Srbští důstojníci na pozorovatelně řeckého krále Alexandra I. Foto z publikace Lazarević 1918.

nakonec neodolaly bulharskému protiútoků a byly nuceny se stáhnout do výchozího postavení (Simić 2008:11).

Britská armáda zaútočila v okolí Dojranského jezera dvakrát. Zklamala však její výzvědná služba. Velitel bulharského úseku fronty Vladimir Vazov, v té době ještě plukovník, totiž nechal v mezidobí vytvořit klamnou bulharskou první linii, takže obrovská čtyřdenní dělostřelecká příprava, jež začala 21. dubna a bylo při ní vypáleno až 100 000 dělostřeleckých granátů, bulharské postavení prakticky

neohrozila, a proto následný dvojitý útok bulharští obránci za velkých anglických ztrát odrazili. K dalšímu útoku na postavení bulharského vojska u Dojranského jezera se Britové odhodlali 7. května. Tentokrát se třemi divizemi. Útoků předcházela pouze jednodenní dělostřelecká příprava, která opět nedokázala zničit bulharská postavení, takže spojenecký útok byl nakonec zastaven více než 10 000 dělostřeleckými granáty vypálenými na rojnice postupujících Britů z bulharské strany (Simić 2008, Biljarski 2009).

Mezi 5. a 9. květnem začal zpočátku velmi úspěšný francouzsko-italsko-ruský útok v ohbí Černé řeky: bulharskou armádu se podařilo zásadním způsobem vytlačit z jejich postavení, ovšem spojenci nakonec dobyté území neudrželi a museli se za velkých obětí stáhnout do výchozího postavení. Francouzské síly přitom ztratily 700 mužů, italská divize 2 200 a ruské jednotky přes 1 000 mužů (Sekulič 2008, s. 11). U posledně jmenovaných tyto ztráty spolu s předchozími z podzimu 1916 značně zdecimovaly stav i morálku ruských vojáků, k čemuž přispěla i demoralizace, patrná ostatně na celé ruské východní frontě, po únorové revoluci 1917, takže ruské jednotky musely být postupně staženy z bojiště.¹³

Vrchní velení spojených bulharsko-německých armád bylo několika spojeneckými ofenzivami překvapeno a vyčkávalo, co vše se vlastně z celého spojeneckého úsilí vyvine. Jak jsme již viděli výše, podle spojeneckých plánů to měl to být průlom fronty ze strany srbské armády v podstatě tam, kde se posléze uskutečnil i v září 1918. Srbská ofenzíva začala 8. května, nicméně bez posil, které jí vrchní velitel soluňské fronty nedokázal poskytnout, se ofenzíva zastavila a 23. května nařídil M. Sarraill její ukončení. Celé toto krvavé spojenecké úsilí i bez toho ztratilo smysl, neboť soluňská ofenzíva nebyla provázena ofenzívou na ruské a rumunské frontě. Srbskou armádu tak stálo toto úsilí dalších 200 mrtvých či nezvěstných a více než 800 zraněných (Sekulič 2008, 12).

ÚTOK MAROCKÝCH SPAHIŮ

Jen občas se po jarních ofenzívách v roce 1917 podařilo na některých místech za cenu velkých obětí frontu posunout. Dělo se tak ostatně i proto, aby se jednotky Čtyřspolku nemohly odvolat na jiné fronty. Lokální útoky tak měly simulovat přípravu větší ofenzívy, takže bulharsko-německé velení se neodvážilo z fronty stáhnout žádnou divizi. K jednomu takovému úspěšnému případu došlo ze strany Dohody v září roku 1917, kdy byla úspěšně zatlačena 20. horská brigáda XIX. sboru c. k. armády.

Rakousko-uherská armáda se stala součástí bulharsko-německé fronty až koncem roku 1916, před tím se v Albánii zabývala neúspěšným pronásledováním ustupující srbské armády a místními boji s italskou armádou, již se zpočátku podařilo zachytit pouze v okolí Valony. Dvacátá horská brigáda se k Ochridskému jezeru přesouvala ze západní Albánie od Elbasanu. Přesun skončil u Pogradce, v jehož okolí brigáda strávila válečnou zimu 1916/1917 a vedla nevýznamné, spíše náhodné poziciční boje s francouzskými jednotkami 57. pluku, které hájily levé, západní křídlo soluňské fronty a postupně se jim frontu podařilo propojit, byť nijak pevně, s postavením italských jednotek u Valony.¹⁴ Až do poloviny srpna 1917 tedy brigáda a vlastně celý XIX. sbor neměl s francouzskou armádou prakticky žádné závažnější střety (Horstenau, 1936, 746). Teprve od 8. září 1917 se brigáda musela bránit velmi silně, a hlavně nečekané francouzské ofenzívě. Utajit velké přeskupování vojsk byl totiž velmi složitý úkol, protože stejně jako na straně dohodové, i na straně ústředních mocností, zejména pak v rakousko-uherské armádě, působilo mnoho albánských dobrovolníků, kteří v mezifrontové oblasti sloužili jako dobrá rozvědka. U Ochridského jezera navíc byla umístěna letecká základna rakouských a německých sil, jejíž letouny pochopitelně sloužily také výzvědným účelům. Útočící vojska – senegalští střelci 49. pěšího koloniálního praporu francouzské východní armády a další oddíly včetně dělostřelců a tisíce mužů Esada paši Toptaniho byly zamaskovány nedaleko Voskopojě (Moskopole). Hlavní útočná jednotka, pluk marockých spahiů, však měl seřadiště nedaleko Floriny 100 kilometrů odtud. Musel tedy zejména za noci, aby se tak vyhnul leteckému průzkumu, překonat během týdne tuto vzdálenost

¹³ Z celkového počtu vojáků obou samostatných brigád se po bolševické revoluci hned 17 573 vojáků vyjádřilo, že již nadále na soluňské frontě odmítají bojovat. Tito nespojenci byli proto postupně převezeni do tuniské Bizery a tam umístěni v internačních táborech (Sekulič 2008: 14).

¹⁴ Během reformy pěších jednotek rakousko-uherské armády byl v prosinci 1916 do brigády přidělen 2. prapor 92. pluku z Chomutova a 1. pochodový prapor pražského 28. pluku, 8. září 1917 pak přibyl ještě 1. prapor 98. pluku z Vysokého Mýta, čímž byl v brigádě zásadním způsobem posílen český prvek, který ani před tím nebyl zanedbatelný. S praporem 28. pluku se k ochridskému jezeru dostal mj. také básník S. K. Neumann, jenž zážitky z této „anabáze“ vypsaval v knihách Elbasan (1922), a zejména pak Bragožda (1928). Více o tom viz Štěpánek 2019a: 29, 32, 33, 39; Štěpánek 2019b: 34, 35, 36.

v nepřístupných a bezcestných albánských horách a roklinách tak, aby útok mohl začít 8. září, což se kupodivu také podařilo. Maročtí jezdci poté, jako typická dragounská jízda, používající koně k přepravě a bojující pěším způsobem, skutečně zcela překvapili oddíly brigády, na poslední chvíli doplněné praporem německých saských dragounů. Obranné linie vojsk ústředních mocností byly navíc obrácené na východ, protože očekávat nepřítele z nepřístupného jihu se považovalo za nemožné. Za tři dny posunuly útočící jednotky frontu o 29–35 km na sever, obsadily Pogradec a přiblížily se k městům Struga a Ochrid (Olejnikov 2022a; Horstenau 1936: 748–750). Rakouská brigáda musela být po tomto vojenském debaklu přeformována a stažena zpět do zázemí mezi Elbasanem a Dračí.

Maročtí spahiové a další africká jízda z francouzských koloniálních sborů se poté významenali ještě během průlomu soluňské fronty, kdy v roli předvoje srbské druhé armády dorazili do Skopje a překvapili tamní soustředění bulharských a německých vojsk (Olejnikov 2002 b).

14. Bulharský betonový srub na svazích Pelisteru na kótě 1250 m. n. m.

ZÁKOPOVÁ VÁLKA

Od jarní ofenzívy v roce 1917 se tedy situace na Soluňské frontě ustálila a změnila se v typickou zákopovou válku. Občasné útoky na německo-bulharská vojska měly spíše charakter diverzních akcí či úzce lokálních událostí a v tomto stavu fronta stála prakticky až do září roku 1918 (Dimitrijevi 2015: 86). Byla to situace demoralizující zejména srbskou armádu, jež v bojích utrpěla největší ztráty, které mohly být jen stěží nahrazeny příchodem srbských dobrovolnických jednotek z ruské fronty, z nichž většina dorazila stejně až na počátku roku 1918. Bulharská a řecká armáda nahrazovala své ztráty násilnou mobilizací zejména slovanského makedonského obyvatelstva z území, které ovládaly.¹⁵ K ná-

¹⁵ Po vstupu do války začala řecká Venizelosova vláda usilovně mobilizovat slovanské a albánské obyvatelstvo egejské Makedonie, odhaduje se, že z těchto oblastí bylo, rozumí se nedobrovolně, rekrutováno kolem 20 000 branců. Také bulharské armáda prováděla mobilizaci místního obyvatelstva poté, co obsadila větší část bývalé srbské Makedonie, pokud v ní zůstali ještě bojeschopní muži, kteří nebyli před tím, v roce 1914 a 1915, násilně odvedeni srbskou armádou (Dimitrijevi 2015: 86).

15. Pozůstatky bulharského postavení na svazích Pelisteru západně od Bitoly (kóta 1250 m n. m. nad vesnicí Dihovo). Obrázek dokazuje to, co popisuje ve svých vzpomínkách legionář Lev Švyhnost, totiž, že celá fronta byla velmi kamenitá a skalnatá a zákopy tedy nebylo možno vybudovat obvyklým způsobem: „Aby byl dosažen větší kryt, byly před zákopy nastaveny do výšky 50–70 cm kameny, které byly obloženy pytlíky naplněnými pískem, aby se dosáhlo dostatečné výšky, za níž by se mohlo celé tělo ukryti.“

ladě unavených srbských vojáků a úmernému životu v zákopech a zemljankách nepřispívala ani strategie spojeneckého velitele soluňské fronty generála Maurice Sarraila, jenž po neúspěšných jarních ofenzívách zastával názor, že do budoucna bude lepší a účinnější vyčerpávat nepřítele sérií malých místních útoků omezeného dosahu než nějakým velkým útokem, v němž se vždy skrývá riziko porážky, a tím i drastického snížení beztak nevelké vojenské kapacity Východní armády (Sarraile 1920: 292). V této strategii pokračoval, byť ne tak neústupně (plánoval i velkou operaci, k níž ovšem nedošlo), také Adolphe Guillaumat, nástupce M. Sarraila, jenž byl zbaven velení v prosinci 1917.¹⁶ Náčelník generálního štábu srbské armády na Soluňské frontě Petar Bojović (do 19. června 1918) tuto taktiku velení soluňské fronty tvrdě kritizoval. Podle něj byly takovéto malé operace pro srbskou armádu, která neměla odkud doplňovat svůj početní stav, přímo zničující. Dostal se tak do ostrého sporu s Guillaumatem, v jehož důsledku se nakonec vzdal svého místa a převzal velení pouze srbské první armády (Stojic 2020a: 454). Na jeho místo pak nastoupil vojvoda (maršál) Živojin Mišić.

Morálku srbského vojska po ofenzívě na jaře roku 1917 popsal přesvědčivě a na rozdíl od mnoha jiných českých a zejména srbských autorů bez „růžových brýlí“ Lev Švyhnos.¹⁷ Po svém příjezdu z Ruska se srbským dobrovolnickým praporem se stal velitelem čety 1. roty

¹⁶ M. Sarraile byl v dlouhodobých konfliktech se všemi veliteli spojeneckých armád na soluňské frontě. Britové mnohokrát požadovali jeho odvolání, nicméně k tomu se odhodlala až premiér Georges Clemenceau, jenž se ujal funkce v listopadu 1917. Jmenování Guillaumata pak bylo spíše přechodným řešením, na frontě nezůstal déle než půl roku (Stojic 2020 a: 451).

¹⁷ Brněnský rodák Lev Švyhnos (1885–1954) na soluňskou frontu přijel spolu s mnoha jinými Čechy, kteří před tím v Rusku přistoupili k srbské dobrovolnické divizi v rámci dobrovolnického praporu v březnu 1917. Později, na počátku roku 1918, vstoupil s jinými Čechy ze soluňské fronty do československého vojska ve Francii, své legionářské působení zakončil jako důstojník v italských legiích. Bojoval také proti maďarským bolševikům na Slovensku a do výslužby odešel z československé armády jako podplukovník v polovině 30. let 20. století.

III. praporu 7. pluku Dunajské divize (Švyhnos 1935, 65), a poměry tedy poznal velmi dobře: „*Srbské vojsko bylo oděno francouzskou šedě-modrou uniformou a bylo vybaveno úplně po francouzském způsobu; fasovalo i víno. Morálka jeho i disciplína byla dosti uvolněna, což se dalo jaksí omluviti tím, že vojsko toto již velmi dlouho válčilo, přetrpělo tolik, že by to jiný snad ani nevydržel, a po celou dobu války nemělo téměř žádného odpočinku; bylo také v jejich chování pozorovati, že jim již na ničem nezáleží, že je jim všechno jedno a že přijímají vše s jakousi resignací, bez jakéhokoliv zájmu. Mužstvo musilo býti udržováno v přísné kázni, jež se již začala leckde uvolňovati; nebyla to snad neposlušnost, nýbrž jakási netečnost, jíž dávalo mužstvo najevo, že mu již na ničem nezáleží“ (Švyhnos 1935: 67, 73).*

Spojenecké armády ovšem neničily pouze kulky, šrapnelly a granáty nepřítele, ale také nemoci, mezi nimiž hrála prim malárie. Tak v prosinci 1917 se v nemocnicích léčilo ze srbské armády 8 346 nemocných a 1 308 raněných, což bylo vzhledem ke stále se snižujícímu počtu srbských vojáků na pováženou. Mezi nemocnými malárií se ocitl i L. Švyhnos, který se musel léčit několik měsíců. Celkové ztráty srbské armády v roce 1917 tvořily 256 důstojníků a 4 075 poddůstojníků a vojáků, tedy padlých či zemřelých na nemoci (Sekulić 2008: 11). Početní stavy zejména srbské armády se tak neustále scvrkávaly, trvalo dlouho, než se vyléčený z malárie, měl-li štěstí, mohl vrátit zpět do bojové linie (Švyhnos 1935: 77). Z britského kontingentu, čítajícího v té době kolem 100 000 mužů, se v roce 1917 ocitla v nemocnici s malárií více než jedna pětina (Gleni 2001: 46). V rakousko-uherské armádě byly počty nemocných ještě vyšší, albánské klima jednoznačně mnoha vojákům nesvědčilo. Bojové ztráty XIX. sboru rakousko-uherské armády za rok 1916 činily „pouhých“ 2 215 vojáků a 38 důstojníků, zatímco jako nemocní se hlásilo 1 156 důstojníků a 57 357 vojáků (Horstenu 1936 a; příloha 2; tabulka 1) a v následujícím roce byla situace ještě horší.¹⁸

¹⁸ Velice působivý obraz utrpení nemocných malárií podává S. K. Neumann (1922: 140–177).

16. Baterie 75mm děl vyvážená na postavení před útokem na Dobro polje, kde byl učiněn zásadní krok k průlomu Soluňské fronty. Foto z publikace *Sedamdeset godina Jugoslavije*.

17. Útok srbské jízdní divize při pronásledování bulharské armády po průlomu Soluňské fronty. Foto z publikace *Sedamdeset godina Jugoslavije*.

O tom, jak vypadal běžný zákopový život, si můžeme udělat představu ze vzpomínek českých účastníků soluňské fronty:

„Fronta byl svah, sklánějící se místy pod úhlem 60, místy 45 stupňů, na jehož hřebenu byly nepřátelské zákopy. Náš úsek táhl se po svahu a zákopy byly od nepřátelských vzdáleny místy 100, 120 i více kroků, na jednom místě však asi jen 50 kroků, takže náš strážce mohl na protější straně vidět téměř oko nepřítele ve střelně. Celý svah spadl do údolí ‚Crne reke‘ (Černé řeky), která byla zde ve svých počátcích; po ní dostal také úsek svoje jméno. Celá fronta byla velmi kamenitá a skalnatá, takže zákopy, které jsme tu měli, nebyly vlastně žádnými zákopy, poněvadž byly hluboké jen 80 až 100 cm. Aby byl dosažen větší kryt, byly před zákopy nastaveny do výšky 50–70 cm kameny, které byly obloženy pytlíky naplněnými pískem, aby se dosáhlo dostatečné výšky, za níž by se mohlo celé tělo ukrýti. Zákopy neposkytovaly tedy obráncům dostatečné ochrany, a proto byl tento úsek dosti nebezpečný. V sousedních úsecích byly poměry podobné, někde lepší, někde snad i horší, což záleželo na vzdálenosti od nepřítele a tím i na měkkosti půdy, která byla tím tvrdší a kamenitější, čím více se nepříteli blížila. Před zákopy byly drátěné překážky a ‚spanělští jezdcí‘. Za noci pracovalo se sice na prohlubování zákopů, avšak s malým úspěchem a se značným nebezpečím života; jakmile nepřítel uslyšel, že se někde kope, nebo někde zazvonila v srbských zákopech lopata neb krompáč, ihned

vzlétla osvětlovací raketa a ihned na ono místo, kde byl šramot způsoben, zahájili pušечnou nebo kulometnou palbu, a bylo po práci.

Na našem úseku se po dlouhou dobu vůbec nic nezměnilo; proto jak nepřítel, tak i my jsme věděli vzájemně o nejmenších detailech. Nepřítel byl však proti nám ve značné výhodě, poněvadž byl mnohem výše a mohl tudíž do našich zákopů přímo nahlížeti. Noci omezovaly se hlavně na pušечnou nebo kulometnou přestřelku, zřídka kdy střílela děla. Zato ve dne se úlohy obrátily; z pušek se téměř nestřílelo, zato hovořila – a mnohdy velmi hlučně – děla různých kalibrů, od sedmi do jednatřiceti cm. Mimoto létalo mnoho letadel, z nichž jsme již podle zvuku poznali vlastní i nepřátelská; tu nastávalo ukrývání a zatajování dechu, když aeroplán přiletěl nad zákopy, nebo oddychnutí, když zase zmizel. Denní jednotvárnost zpestřovaly také explose 75–90kilových min, leč těch jsme se obávali hlavně s hlediska morálního. Detonace při výbuchu byla totiž tak hrozná, že ji bylo slyšet i na kilometry a člověk mohl přijít o sluch; tlak vzduchu po explozi byl tak veliký, že mohl člověka na menší vzdálenost udusit. Zásahu neobávali jsme se ani tak mnoho, neboť byli jsme poměrně blízko zákopů nepřátelských, a poněvadž tyto miny měly velmi strmou dráhu letu, hrozilo i nepříteli nebezpečí, že by mohly padnouti do jeho vlastních zákopů. Proto nepřítel naše zákopy obyčejně přestřeloval; z téhož důvodu nebylo se nám také obávat silné dělostřelecké palby. Úseky po naší levici

i pravici byly v tom již hůře, hlavně po levici, kde se zákopy od sebe vzdalovaly a kde také svah nebyl už tak příkrý.

Vlastního dělostřelectva jsme měli poměrně dosti a také nepříteli dobře odplácelo. Když se však měly ostřelovati nepřátelské zákopy, musili jsme mnohdy naše zákopy vykliditi a přesunouti se do zákopů níže položených, abychom netrpěli vlastní dělostřeleckou palbou. Nejnebezpečnější děla měli jsme umístěna na hoře ‚Kaimak-Calan‘, které se zmocnil na podzim roku 1916 slavný Vuk se svými komity (viz výše – pozn. V. Š.). Tam byla umístěna těžká francouzská námořní děla, která nadělala nepříteli mnoho škod; mimoto byl tu postaven ohromný reflektor, jenž v noci na velkou vzdálenost silně osvětloval nebezpečnou nepřátelskou posici v blízkosti našeho úseku. Ve dne bývalo na frontě značně teplo, v noci však – jako v jižních krajích – citelná zima, největší mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní.

*Tak mýjely dny a týdny, zpestřované za dne bojem letadel ve vzduchu a dělostřelectva na zemi“ (Švyhnos 1935, 68–74). Trochu delší citát z publikace Lva Švyhnose jsme použili i proto, že dnes je život v zákopech na frontě jen těžko představitelný. Ze Švyhnosova líčení by se však mohlo zdát, že pobyt v zákopech soluňské fronty po jarních ofenzívách byl docela bezpečný, a tedy skoro idylický. Tak si ostatně občas zejména důstojníci ze západní fronty soluňské bojiště představovali. Sám francouzský premiér Georges Clemenceau, který i jinak velitele Maurice Sarraille nemusel, měl prohlásit: „Co dělají Sarrailovi vojáci? Kopají. Tak ať je tedy Francie a Evropa nazývá soluňskými zahradníky“ (Palmer 2011:61. Palmer tento bonmot zakomponoval i do názvu své knihy: *The Gardeners of Salonika*). A jistě, abychom nezapomněli, v Soluni byla také dobrá zábava. Misha Glenni dokonce tvrdí, že Soluň byla nejživějším a nezábavnějším městem na frontové linii v celé Evropě (Glenn 2001: 45). Potvrzuje to i Lev Švyhnos, který v Soluni čekal na převoz k československému vojsku ve Francii, když píše: „Bohužel, či bohudík, nezachvátil požár v Soluni (velký požár propukl v Soluni v polovině července 1917 a působením silného větru strávil téměř celé vnitřní město – pozn. V. Š.) restaurace a zábavní místnosti, kina a kabarety. Kina byla tam*

dvě, skutečně pěkně vypravená, kabaretů několik. Všechny místnosti byly hojně navštěvovány důstojníky všech armád, bojujících na soluňské frontě, všude bylo veselo a hlučno. Nejvíce peněz měli Angličané, jejichž libry měly vysoký kurs, potom Francouzové a Italové, konečně Řekové a Srbové. Nejklidnější a v každém ohledu nejoriginelnější byli ovšem Angličané, kteří byli proto všeobecně oblíbeni nejen u důstojníků, ale také proto, že dali hodně utržiti, u všech majitelů restaurací a podniků“ (Švyhnos 1935: 100–101).

Sám Švyhnos na soluňské frontě nezažil velkou ofenzívu, takže si život v zákopech mohl celkem pochvalovat: „*Strava byla dobrá; mimoto měl jsem dostatek výborné kávy, kterou mně můj Mile (důstojnický sluha, Charvát, pozn. V. Š.) skoro neustále vařil, láhev koňaku, dobré cigarety a ovocné i mléčné konzervy, neboť dosti často odjížděl někdo z fronty do Soluně a tyto věci tam nakoupil. Měl jsem tedy vše, čeho jsem pro život v zákopech potřeboval“ (Švyhnos 1935, 74). Hovoříme zde ovšem o důstojnících, mužstvo si mohlo o takovém válečném „komfortu“ nechat jenom zdát. Stačí si jen přečíst zápisy jiného Čecha Ladislava Preiningera, sloužícího u 54. francouzského pluku jako příslušník cizinecké legie. V roce 1917, nedlouho před ofenzívou marockých spahiů, byl přidělen na západní „konec“ soluňské fronty na albánské pomezí, odkud ona ofenzíva ostatně také vzešla: „*V těch podzemních děrách je ale trochu divný komfort. Tak například můj soused má chlebník pověšen na botě, která vyčuhuje ze země a podle jistých známek lze soudit, že v ní je něčí noha, vedle ní totiž couhá ještě druhá, a na té je přilepena svíčka... Neviděl jsem na žádné frontě kousek země, poměrně malý, snad 600 metrů, kterýž by byl převrácenější ve svých útrobach a více naplněn mrtvolami. Je to totiž kopec, který dokonale ovládá jak další cestu na sever, tak jižní planinu a vstup do vardarské nížiny. Proto se o tento kout zuřivě bojovalo celé měsíce a je zajímavé, že asi 2–3 km na západ fronta souvislá přestává a jsou jen předsunuté stráže v horách. Všude je ustavičný a pronikavý zápach mrtvolné hniloby, který jistě mi do smrti nevymizí z paměti. A tak, kde nejsou mrtvolky, jsou zase nevybuchlé granáty, jichž dotek je s to tě na místě přiřaditi k prvním, aniž by bylo třeba se dále starat o pohřeb zakopáním. Praktické.**

A odtud je překrásný rozhled k jihu a kolem čarokrásná hornatá krajina. Časem vysoko, vysoko létá nad námi orel, majestátně a pomalu, jako by se uštěpačně smál lidské hlouposti a malichernosti“ (Freimanová 2017; 190–191).

Zákopy navíc vedly vysoko v horách, Kajmakčalan má dnes výšku 2 528 m n. m. a okolní hřebeny jsou jen o málo nižší, a jakkoli dělostřelba z jedné i druhé strany často „přestřelovala“, nelze dělostřelce podceňovat tak, že by se nikdy netrefili přímo do zákopu. „...Šli jsme jednoho dne na návštěvu k srbským kolegům sousední jednotky,“ vzpomíná opět Lev Švyhnos, „zastihli jsme je při hře v karty... Měli v zákopu pěkný kryt, jehož stopy tvořily dosti silné trámy, na nichž byl položen plech: na to byla naházena silná vrstva hlíny... Srdečně nás přivítali, pohostili – jak tu bylo zvykem – černou kávou, koňakem a cigaretami... Když jsme tu chvíli seděli, tu mi pojednou jakýsi vnitřní hlas říkal, abych odtud odešel: zprvu jsem si toho nevšímal, ale když tento hlas neustával, vyběhl jsem Miloše (Wurma - pozn. V. Š.),¹⁹ abychom šli. Poděkovali jsme tedy kolegům za pohoštění a rozloučili se s pozváním, aby nás také navštívili. Ušli jsme zákopem 30 kroků... – když jsme uslyšeli, že letí granát, a vrhli se instinktivně na dno zákopu. Nastala exploze: a když jsem se zvedl, spatřil jsem, jak se černý dým valí ze zákopu asi v těch místech, které jsme před chvílí opustili... Kryt byl rozbit a z jeho trosek byla vytažena mrtvá těla kamarádů, s nimiž jsme před chvílí ještě seděli... Jistý pluk byl v záloze, tedy poměrně dosti daleko za frontou; velitel pluku svolal do jedné budovy důstojnické shromáždění. Když bylo po něm a důstojníci se rozcházeli, nařídil jeden velitel praporu svým důstojníkům, aby tam ještě zůstali, že chce s nimi

o něčem pohovořiti. Jen byli chvíli v budově, přiletěl ‚ztracený‘ granát a pohřbil je všechny v sutinách“ (Švyhnos 1935: 75).

Ztráty i při nepřilíš aktivní zákopové válce nebyly malé. Srbská armáda přišla během roku 1918 (do zářijové ofenzívy) o 151 důstojníků a 4 075 poddůstojníků a vojáků, ať již padlých či raněných, a tedy vyřazených z bojového nasazení (Sekulić 2008: 14). Část těchto ztrát lze přičíst za vinu také nedisciplinovanosti srbských vojáků. Jeden ze srbských pamětníků později hovořil o tom, že bylo těžké prosté srbské vojáky přesvědčit, že je nutné se přizpůsobit zákopové válce jako na jiných frontách. Proto srbští vojáci často vyskakovali ze svých zákopů a útočili směrem k bulharským či německým pozicím, vzdáleným často ne více než 25 či 30 metrů, házeli do nich granáty a přitom často „nepotřebně“ padli. Za každou takovou zbytečnou obět se museli příslušní důstojníci i poddůstojníci odpovídat vyššímu velení, zabránit těmto jevům však většinou nedokázali (Zorić 2018: 23). Přes všechno podceňování soluňské fronty i nedisciplínu to ale nakonec byla právě tato fronta, jejíž průlom v září roku 1918 rozhodl o osudu Čtyřspolku (Gleni 2001: 46).

Průlom soluňské fronty

V jarních měsících roku 1918 byla ze soluňské fronty na frontu západní stažena většina německých jednotek a zůstalo tam pouhých 30 000 německých vojáků, kteří však vyžadovali po bulharských spojencích zásobování pro dvojnásobné množství mužstva. Mezi bulharským a německým velením tak začalo docházet k dramatickým střetům, odpor vůči německým spojencům se projevoval i mezi prostými vojáky a také v zázemí, které armády zásobovalo, což na bojeschopnosti nepřidalo. V bulharské armádě se také rozmohlo dezertérství (Stavrijanos 2005: 541, 550).

Naopak dohodová soluňská armáda získala v červnu 1918 nového rázného velitele Louise Francheta d'Espèrey, jenž byl rozhodnut s nečinností na frontě udělat rázný konec. Nekompromisně se protivil myšlenkám, prosazovaným francouzskou nejvyšší válečnou radou, že by totiž velké ofenzívě měla předcházet řada menších útoků, s odůvodněním, že tím jen padnou ti nejlepší a zbytečně se

¹⁹ Miloš Wurm (1892–1918) pocházel ze známé vlastenecké rodiny z Klobouk u Brna, jeho děd Josef Wurm byl poslancem moravského zemského sněmu, prastrýc P. Ignác Wurm byl poslancem říšského sněmu a zakladatel olomouckého muzea, jeho otec pak ředitelem brněnské banky Slavia, matka Jindřiška Wurmová byla známou pracovnící brněnské Vesny, pacifistka a bojovnice za ženská práva. Miloš Wurm přijel na Soluňskou frontu spolu se Švyhnosem z Oděsy v dobrovolnickém praporu a vedl četv v Dunajské divizi. Padl 24. října 1918 ve Francii, kam počátkem roku 1918 odešel spolu s většinou ostatních Čechů v srbském vojsku do rodící se československé armády (Hradil 1924: 14n.).

přítom také plýtvá municí (Stojić 2020a: 457). Úzkou spoluprací navázal především s náčelníkem hlavního štábu, ve Francii velmi populárním vojvodou (polním maršálem) Živojinem Mišićem. Vzápětí po příchodu Francheta d'Espèrey k soluňské armádě se budoucí maršál s vojvodou Mišićem a regentem Alexandrem dohodl v utajení před ostatními spojenci (britská strana totiž odmítala jakýkoli pokus o další útok) na přípravě ofenzívy, při níž měla mít hlavní roli srbská armáda, z války mělo být vyraženo Bulharsko, a otevřen tak prostor pro průnik soluňských vojsk do lůna habsburské monarchie (Radojević – Dimić 2014: 268).

Rozhodující úlohu v plánování průlomu soluňské fronty sehrál vojvoda Živojin Mišić, jenž pro hlavní útok určil část srbského sektoru fronty nacházející se na horském plató Dobro polje. Vzhledem k jeho nepřístupnosti a také dobře opevněným pozicím bulharské armády zde totiž nepřátelská strana útok očekávala nejméně a kvůli terénním překážkám tam ani nebyla s to rychle přivést posily. Průlom měla provést druhá srbská armáda za podpory dvou francouzských divizí (122. a 17. koloniální divize), po průlomu fronty pak měla v pronásledování nepřítele a přerušení týlových spojů bulharské armády sehrát roli jak srbská jízda, tak pluk francouzských marockých spahiů. Franchet d'Espèrey naplánoval zhruba dva měsíce na nezbytné přípravy a jako cílové datum zahájení ofenzívy stanovil 15. září s tím, že dělostřelecká příprava začne 14. září (Opačić 1989: 286–287).

Teprve koncem července vydal Franchet d'Espèrey rozkaz také britským jednotkám, aby se připravovaly k ofenzívě, což okamžitě vyvolalo protest londýnské vlády. S velkou operací Britové kategoricky nesouhlasili a teprve po velmi složitých jednáních se 4. září britská vláda ústy svého premiéra Lloyda George s operací smířila, ovšem jen s tím, že britské jednotky nezahájí útok dříve, než srbská armáda zaznamená při průlomu fronty úspěch. Ostatně ani ze své vlastní strany neměl francouzský generál i s ohledem na výše zmiňované podceňování soluňské fronty zrovna bezvýhradnou podporu. Známa je příhoda, která se odehrála těsně před započítím dělostřelecké

přípravy, kdy d'Espèrey dostal telegram od premiéra Clemenceaua, v němž stálo: „*Je Vám doufám jasné, že akce, která má zítra začít, je podnikána výhradně na Vaši osobní zodpovědnost.*“ Generál po přečtení telegram spálil a šifrérovi, který dokument přijal, pouze stroze oznámil: „*Beze změn v mých rozkazech.*“ (z deníku d'Espèreye citováno podle Stojić 2020 a: 103).

Před ofenzívou tvořilo bulharsko-německé síly 626 000 mužů (z toho, jak jsme uvedli výše, pouze 30 000 Němců), 1 400 děl a 80 letadel. Dohoda měla k dispozici 628 000 vojáků, 1 800 děl a 200 letadel. Z toho bylo 180 000 Francouzů s osmi pěšími a jednou jezdeckou divizí, 140 000 Srbů (včetně 20 000 nových dobrovolníků, částečně z I. a II. srbské dobrovolnické divize, kteří připluli přes Vladivostok na počátku roku 1918, částečně ze srbských dobrovolníků z USA a konečně i ze zajatců z jihoslovanských zemí habsburské monarchie, z nichž byl v tuniské Bizertě zformován 1. srbsko-charvátsko-slovinský dobrovolnický pluk, viz např. Sekulić 2008: 14) se šesti pěšími a jednou jezdeckou divizí, 135 000 Řeků v devíti divizích, 120 000 Britů ve čtyřech divizích, 42 000 italských vojáků a také 2 000 albánských dobrovolníků.²⁰ Soustředování vojsk, a především přesun velkého množství dělostřelectva do vysokohorských postavení samozřejmě nemohlo bulharské a německé rozvědce uniknout. Ta, jak se později ukázalo, znala i přesný datum počátku operace, německý generál von Scholz, který převzal velení nad celou frontou, se však domníval, že půjde jen o další demonstrativní útok lokálního charakteru (Stojić 2020a: 460). Přesto je přinejmenším pozoruhodné, že mezi Dojranským jezerem a řekou Vardar soustředili spojenci z Centrálních mocností do zálohy 11 praporů, aby tak bylo údolí řeky Vardar a komunikace v něm dobře chráněny (a také zde nakonec britskou ofenzívu krvavě odrazili), zatímco na srbské frontě, na níž rozvědka správně odhadla hlavní útok, zálohy nepřipravili v přesvěd-

²⁰ Údaje o počtu spojenců se různě liší. Výše uvedená čísla jsou citována podle Sekulić 2008: 13. M. Radojević a L. Dimić (2014: 269) a hovoří bez udání pramene o 202 061 Francouzích, 117 344 Srbech, 183 229 Řecích, 136 831 Britech a 2 296 Albáncích.

čení, že tamní pozice jsou nedobytné. Poučení z Kajmakčalanu si tedy nevzali k srdci.

Na třicetkilometrovém úseku srbské fronty připravené k průlomu tak dosáhli dohodoví spojenci dvojnásobné převahy v živé síle a 3,5násobné převahy v dělostřelectvu a letadlech. Části 2. srbské armády, které měly vést průlom, pak měly trojnásobnou převahu v živé síle a pětinasobnou převahu v dělostřelectvu a letadlech.

Ofenzíva skutečně začala 14. září 1918 22hodinovou těžkou dělostřeleckou palbou

18. Pomník válečným koním v mariovské vesnici Gradešnica, nedaleko níž stála dva roky fronta. Gradešnica byla dobyta srbskými jednotkami nedlouho po průlomu soluňské fronty. Pomník je vytvořen z přileb, střepin granátů, ostnatých drátů a dalšího válečného materiálu z okolí. Na zdejším hřbitově, nacházejícím se za pomníkem, je pochován chemik a biolog dr. Ivan Mrkvička (1884 –1916), syn zakladatele bulharského novodobého malířství Jana (Ivana Mrkvičky), jenž padl jako poručík-dobrovolník bulharské armády během neúspěšné bulharské ofenzívy 17. srpna 1916.

19. Srbský vojenský hřbitov u vesnice Skočivir, na mariovské straně pohoří Nidže. Vesnice Skočivir a další okolní obce byly dobyty srbskými a francouzskými jednotkami po bitvě na Kajmakčalanu na podzim 1916.

20. Památník padlých britských vojáků na kopci nad Dojranským jezerem na řecké straně současné hranice. Nedaleko památníku se nachází také britský a řecký vojenský hřbitov, kde jsou pochovány oběti tří neúspěšných ofenzív na bulharská postavení u Dojranského jezera.

21. Druhotně použitý ostnatý drát z předpolí zákopů na ohradu pro dobytek ve vesnici Gradešnica.

na postavení pluků 1. bulharské armády na plató Dobro polje (1 523 m n. m.), dohodoví dělostřelci ale působili podél celé linie fronty. Pamětníci vzpomínali, že měli pocit, jako by se hory v důsledku dělostřelby kolébaly. K decimování bulharské obrany využili útočící také svoji leteckou převahu. Následně přešla 15. září 1918 o půl šesté ráno 2. srbská armáda pod velením polního maršála Stepy Stepanoviče do útoku. Hlavní kolona francouzské 122. divize bojovala na levém křídle. Po urputném osmihodinovém boji Dobro polje padlo. I přes dílčí neúspěchy francouzských jednotek průlom úspěšně pokračoval, takže 17. září byla fronta na celém úseku srbského útoku prolomena v šířce 30 kilometrů a první a druhá srbská armáda pokračovaly dále tak, aby znemožnili bulharským a německým silám vytvoření nových linií obrany (Sekulić 2008: 16). Britské a řecké jednotky průlom, jak ostatně Britové svou činnost podmínili, podpořili až po srbském úspěchu, a to 18. září 1918 útokem na obou březích Dojranského jezera proti postavení bulharské armády, ovšem byli za velkých ztrát bulharskými silami odrazeni stejně jako při útoku druhého dne, který porážkou otrěsené a nesebevědomé britské a řecké jednotky podnikly na výslovný rozkaz velitele fronty F. d'Espèreye. Všechny tři britské ofenzívy u Dojranského jezera (v roce 1916, 1917 i 1918) tak skončily neúspěchem. Ofenzíva u Dojranského jezera ale byla zároveň posledním válečným úspěchem bulharské armády. Bulharský generál Vladimír Vazov, mladší bratr spisovatele Ivana Vazova, velitel 9. divize (plevenské), jenž vítězně vzdoroval britským útokům v roce 1917 a 1918, se i proto stal ve Velké Británii legendou.

Britsko-řecké síly po své porážce tedy dostaly za úkol držet postavení tak, aby bulharské jednotky z okolí Dojranského jezera nemohly vpadnout do boku útočícím srbským a francouzským oddílům v centru soluňské fronty. Za několik dní si ale britské velení všimlo pozoruhodného jevu, že totiž bulharská opevnění a zákopy podezřele mlčí. A skutečně, neporažené jednotky bulharské druhé a části první armády musely, podobně jako v roce 1915 Britové a ANZAC u Dardanel, nepozorovaně ustoupit, aby udržely spojení se svou první armádou, která byla zatlačována srbsko-francouzským útokem stále více na sever. Fron-

ta v okolí jezera se tak samovolně rozpadla a britské jednotky nerušeně 26. září obsadily město Strumica. Makedonský Prilep byl dobyt 23. září 1918, 29. září 1918 vstoupili maročtí spahiové do Skopje. Jak marocká jízda, tak srbská jezdecká divize se vyznamenaly při pronásledování rozbitých bulharských a německých jednotek, což byla zároveň poslední velká role jízdy v první světové válce. Za čtrnáct dnů spojenci postoupili asi o 130 kilometrů, zajali 90 000 mužů, vesměs příslušníků bulharské armády, včetně pěti generálů, do rukou se jim dostalo 800 děl (Stojic 2020 a: 463). V důsledku této katastrofální porážky požádali bulharští parlamentáři 26. září 1918 o 48hodinové přerušení bojů (bulharské velení se všemožně snažilo zabránit vstupu srbských vojsk na bulharské území), což velitel fronty d'Espèrey odmítl. O dva dny později, 28. září 1918, proto dorazila do Soluně delegace vedená ministrem financí Andrejem Ljapčevem a 29. září 1918 bylo uzavřeno definitivní příměří, které se ovšem v praxi rovnalo kapitulaci. Německé a rakousko-uherské jednotky pak byly nuceny urychleně ustupovat, jakkoli se na několika místech, např. u Niše, pokusily postup srbské armády zastavit. Za 45 dní po průlomu fronty se srbské jednotky ocitly v Bělehradě. Konec války se přiblížil mílovými kroky.

Generál Erich Ludendorff vrchní velitel německých sil, odmítal před spojeneckou ofenzívou poslat generálu von Scholzovi na jižní frontu posily, protože podle něj byly německé jednotky důležitější na frontě západní. Odkazoval je na pomoc rakousko-uherské armády, která se ovšem v té době již také ocitla pod velkým tlakem italského albánského korpusu. Později si ve svém deníku zapsal: *„Osmého srpna, kdy začala spojenecká ofenzíva ve Francii, byl nejčernější den německé armády v této válce. Bylo to něco nejhoršího, co jsem zažil, snad kromě událostí, které se od 15. srpna dále odehrávaly na bulharské frontě a které zpečetily osud Spolku čtyř císařů“* (citováno podle Gleni 2001: 53).

Závěrem

Soluňská fronta, jakkoli měl její průlom zásadní vliv na demoralizaci německého, ale i rakousko-uherského vrchního velení, jak o tom svědčí deníkové záznamy E. Ludendorfa i jiných, vyřadil z válečné scény do té doby mocnou a velmi početnou bulharskou armádu a přispěl ke kapitulaci osmanské říše, byla

i po válce podceňována a její význam snižován. Částečně i v důsledku různých animozit mezi politiky a velícími generály. Francouzský premiér Georges Clemenceau svůj negativní vztah k soluňské frontě nikdy nezměnil, zásluhy za její úspěšné zakončení si nakonec zcela neoprávněně připsal bývalý velitel fronty Adolphe Guillaumat, jenž se prezentoval jako tvůrce plánu průlomu soluňské fronty,

22. Ostnatý drát z předpolí bulharských zákopů kolem ohrady na ovce ve vesnici Zoviť. Využity jsou i tzv. „prasečí ocásky“, tedy na několika místech do smyčky zahnuté železné tyče, které sloužily k upevňování ostnatých drátů před zákopy.

23. Zátarasý z ostnatého drátu z předpolí bulharských zákopů soluňské fronty na zídkách kolem domů v mariovské vesnici Zoviť.

24. Ozdoba plotu ve vesnici Gradešnica. Dobře je patrná především německá přilba M 16, kterou byly vystrojeny i bulharské jednotky, a francouzská přilba, již byla na druhé straně vystrojena srbská armáda.

a jenž také vedl přehlídku soluňských válečníků na Elysejských polích na Den Bastily 14. července 1919 (Stojíc 2020 b: 104). Franchet d'Espèrey si ve svých deníkových zápisech trpce stěžoval, že „*pan Clemenceau, který ve svých rukou koncertoval řízení válečných operací, se nikdy neuráčil se mnou cokoli konzultovat, natož pak uznat mé zásluhy...*“ (citováno podle Stojíc 2020 b: 140). Dodnes je mnoho z takovýchto poválečných politických intrik v literatuře živých a tak, nejspíš i v důsledku předsudků, které jsou zejména na Západě vůči Balkánu stále přítomny, zůstala Soluňská fronta i v době, kdy si celý svět připomínal stoleté výročí událostí Velké války, pro širší veřejnost prakticky neznáma. Ostat-

ně i v meziválečném Československu se čeští soluňští dobrovolníci v srbské i francouzské armádě netěšili takové pozornosti, jako legionáři ruští, byť zde bychom to dokázali snáze pochopit. Netvořili totiž samostatnou československou jednotku. Většina českých dobrovolníků padlých na soluňské frontě v rámci srbské či francouzské armády proto ani nezískala posmrtně statut legionáře.

Jedině zásluha srbské armády nebyla v poválečném čase snižována a v Jugoslávii se stala, vedle „albánské Golgoty“, součástí mytizované srbské historie. Ta byla později v komunistické Jugoslávii zamlčována či podceňována, o to více se však dostala do popředí v srbské národovecké rétorice, kte-

25. a 26. Zanedbaný vojenský hřbitov kolem kostela v dnes opuštěné vesnici Grunište. Jediný obnovený pomník patří padlému bulharskému plukovníkovi Klimentu Džerovovi (po smrti in memorial povýšeném na generálmajora). Plukovník velel obraně v ohbí řeky Černa poté, co bulharské jednotky ustoupily z Kajmakčalanu. Padl při náhodné přestřelce se srbskými dobrovolníky 3. 12. 1916. Džerov pocházel ze známé ochridské rodiny. Jeho děd Spiridon se účastnil jako dobrovolník řeckého povstání ve 20. letech 19. století. Byl mladší bratr Spira Džerova, který byl členem povstalecké čety Chadži Dimitra a Stefana Karadži, jež byla rozbita ve Staré planině tureckými a čerkeskými oddíly v roce 1868, a bratranec Luky Džerova, jednoho z vůdců Ilindenského povstání z roku 1903 a přívržence Jane Sandanského. Nedlouho před ním padl u Grunište také srbský hrdina vojvoda Vuk (Vojin Popović). Válka tak svedla proti sobě muže, kteří měli jinak hodně společného...

rá začala nabývat na síle již od konce 70. let, aby dosáhla svého vrcholu po smrti J. B. Tita v 80. letech 20. století. Srbské válečné úsilí přitom bylo dáváno do protikladu se zpochybňováním role Srbska v boji za svobodu Jihoslovanů habsburské monarchie a jeho podílu na vzniku Jugoslávie, zejména, ale nejen, ze strany charvátské národovecké inteligence. Konotace těchto nacionalistických třenic kolem role Srbska v první světové válce jdou ovšem již mimo téma této studie.

* * *

Stopy bojů na soluňské frontě lze v krajině řecko-severomakedonského pomezí spatřit i v současnosti. V pohoří Nidže s pověstným Kajmakčalanem, na svazích Pelisteru směrem k Bitolje i kolem Dojranského jezera jsou patrné pozůstatky zákopů včetně dělostřeleckých a velitelských stanovišť, takže i dnes by jejich průběh bylo možné poměrně snadno rekonstruovat. Stále je zde také možno nalézt střepiny granátů i různého dalšího vojenského materiálu, ostnatý drát z překážek před zákopy používají místní chovatelé v makedonském Mariovu hojně do ohrad pro dobytek, ploty leckde zdobí německé a bulharské přílby M 16.

Centrální pohřebiště soluňské fronty, na němž je pochováno zhruba 20 500 srbských, francouzských, ruských, britských a italských vojáků, se nachází v Soluni, na místě bývalého tržiště Zeitenlik, vojenské pohřebiště je také v Bitole či u Dojranského jezera, mnoho dalších, vesměs nepřilíš udržovaných hřbitůvek ale leží rozseto různě po bývalém bojišti v makedonském Mariovu. Ostatky mnoha mužů padlých na Kajmakčalanu, jemuž vévodí kaple zasvěcená proroku Eliášovi, vybudovaná nákladem srbského krále Aleksandra v roce 1928, jsou pochovány v kostnici nedaleko kaple.

Jiná je ovšem situace na severomakedonské straně hranice a na řecké straně. Řecká Makedonie zůstala poměrně hustě osídlena a obdělávána. Na svazích Kajmakčalanu bylo vybudováno lyžařské středisko a je odtud také nejlepší přístup na hřebeny Nidže. Naopak makedonské Mariovo je v současnosti minimálně osídleno. Vesnice, v nichž ještě v sedmdesátých letech 20. století žilo i více

než tisíc obyvatel, dnes obývají desítky obyvatel, mnohdy jen několik starých jedinců. Některé obce pak jsou zcela vylištěné a nevede k nim ani pořádná cesta.

Např. vesnice Grunište, u níž padl „vojvoda Vuk“, je v současnosti zcela bez obyvatel, sezónně ji využívají pouze dva pastevci hovězího dobytka. Kostelíky i mnohé stavby, pokud se zcela nerozpadly, tak v Mariovu vypadají stejně, jako v dobách, kdy se v jejich okolí vedly lité boje...

POUŽITÁ LITERATURA

ARSIĆ, M. (2014): Šumadijska divizija u prvom svetskom ratu. In: Drašković, Dragan (ed.): *Šumadijska divizija 1914–1918*. Kraljevo – Kragujevac: Narodni muzej Kraljevo – Istorijski arhiv Kraljevo – Narodni muzej Kragujevac, 13–27.

BILJARSKI, C. V. (2009) Epopejata na plevenskata divizija pri Dojran, kojato ne trjabva nikoga da zabravjame. <https://rb.gy/pwab4>.

DIMITRIJEVSKI, M. (2015) Makedonsko-to boište vo sevkupnite slučuvanja na prvata svetska vojna. In: *Prvata svetska vojna na Balkanot. Interesite na golemite sili i regionalnite konflikti (od Berlin 178 godina do Nej 1919/1920)*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnosti, 71–87.

DINIĆ, S. (1925) *Srbské vojsko a uprchlíci na útěku přes Albánii a na ostrově Korfu*. Praha: nákladem vlastním.

DRAŠKOVIĆ, D. (2014) (ed.) *Šumadijska divizija 1914–1918*. Kraljevo – Kragujevac: Narodni muzej Kraljevo – Istorijski arhiv Kraljevo – Narodni muzej Kragujevac.

FREIMANOVÁ, M. (2017): *Přísaha - Deník legionáře Ladislava Preiningera*. Praha: Nakladatelství Epocha.

HALL, R. C. (2010) *Balkan breakthrough. The Battle of Dobro Pole 1918*. Bloomington: Indiana University Press.

HORSTENAU, E. G. (1936) *Österreichich-Ungarn letzter Krieg, bd. VI. Das Kriegsjahr 1917*. Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen.

HORSTENAU, E. G. (1936 a) *Österreichich-Ungarn letzter Krieg, bd. VI. Beilagen*. Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen.

HOUŽVIC, J. B. M. (1928): *Se Srby a komity: Z deníku srbského dobrovolce*. Praha: Nakladatelství Za svobodu.

HRADIL, J. (1924): *O Miloši Wurmovi a čsl vojsku na srbské a francouzské frontě. Zvláštní otisk z československého deníku*. Předneseno na přednášce v Brně. Olomouc: nákladem vlastním.

GESEMANN, G. (1935) *Die Flucht: Aus einem serbischen Tagebuch 1915 und 1916*. München: Albert Langen/Georg Müller.

GLENI, M. (2001): *Balkan 1804–1999. Nacionalizam, rat i velike sile. Drugi deo*. Beograd: B92.

LAZAREVIĆ, I. D. (1918) *The Saloniki Front see by the Eyes of the Contemporaries-Diary and Photographs of the War Painter Dragoljub Pavlović*. Valjevo: National Museum.

KÁPAR, J. (1920) *Cestou kamenitou*. Praha: Památník odboje.

KRYŠTOF, F. (1920): *Lovčen. Srbsko, Albanie, Soluň, 1914–1918*. Hradec Králové: František Šupka.

MITROVIĆ, A. (1984) *Srbija u prvom svetskom ratu*. Beograd: Srpska književna zadruga.

NEDEFF, N. (1927) *Les operations en Macedoine L'Epopee de Doiran 1915 – 1918*. Sofia: Armeyski Voeno Isdatelski Fond.

NEUMANN, S. K. (1922) *Elbasan*. Praha: Družstevní nakladatelství.

OLEJNIKOV, A. V. (2022 a) Mobil'nyje vojska v boju. Francuzskaja konnica na Vostoke. Č. 1. Brosok na Pogradek. In: *Bitva gvardij*. <https://btgv.ru/history/troops-history/french-cavalry-in-the-east-p-1-cast-on-the-pogradek/>.

OLEJNIKOV, A. V. (2022 b) Mobil'nyje vojska v boju. Francuzskaja konnica na Vostoke. Č. 2. Uskjub – strategičeskij podvig afrikanskich polkov. In: *Bitva gvardij*. <https://btgv.ru/history/troops-history/french-cavalry-in-the-east-part-2-uskub-a-strategic-feat-of-af-rican-regiments/>

OPAČIĆ, P. (1984): *Srbija i Solunski front*. Beograd: Književne novine.

OPAČIĆ, P. (1989) Slom centralnih sila na balkanskom ratištu 1918. godine - proboj solunskog fronta. In: *Srbija 1918. godine i stvaranje jugoslovenske države – zbornik radova*. Beograd: Istorijski institut.

PALMER, A. (2011): *The Gardeners of Salonika, The Macedonian Campaign 1915–1918*. London: Farber and Farber.

RADOJEVIĆ, M. – DIMIĆ, L. (2014): *Srbija u Velikom ratu 1914–1918*. Beograd: Srpska književna zadruga.

SARRAIL, M. (1920): *Genéral Sarraail: Mon commandement en Orient (1916–1918)*. Paris: E. Flammarion.

Sedamdeset godina Jugoslavije. (1988) Beograd: Panpublik.

SEKULIĆ, M (2007) Obrazovanje Solunskog fronta; Bitke na solunskom frontu u 1916. godini; Značaj otvaranja Solunskog fronta i vojno-politička situacija pre i tokom uspostavljanja Solunskog fronta. https://www.rastko.rs/rastko/delo/12564#_ftn1

SEKULIĆ, M. (2008) Ratna dejstva 1917. i 1918. godine na Solunskom frontu. *Vojnosanitetski pregled*. Beograd: University of Defence in Belgrade, Faculty of Medicine of the Military Medical Academy, Medical Scientific Information Centre, roč. 65 (Suppl.), 9–18.

SLÁDEK, M. (2022) *Válečný vandr Františka Sládka*. Praha: nakl. vlastním.

STOJIĆ, B. (2020 a) Solunski front u memoarskim beleškama generala Morisa Saraja i maršala Franše D'Épera. *Istorijski časopis*. Beograd: Istorijski institut, roč. LXIX (2020), 443–469.

STOJIĆ, B. (2020b) Solunski front u sećanima francuskih vojnika. In: Ljubodrag P. Ristić (ed.): *Veliki rat 1914–1918 u memoarima i ratnim dnevnicima*. Niš: Narodni muzej, 97–113.

STAVRIJANOS, L. (2005) *Balkan posle 1453*. Preklad z angličtiny Veselin Kostić. Beograd: Equilibrium.

ŠTĚPÁNEK, V. (2021) Prilog proučavanju češko-srpskih veza: Česi i Srbi iz austrougarskih zemalja u prvoj srpskoj dobrovoljačkoj divizionu na frontu u Dobrudži. In: Štěpánek, Václav a kol. (edd.): *Savremena srpska i češka slavistička istraživanja*. Brno: Masarykova univerzita, 49–64.

ŠTĚPÁNEK, V. (2019 a) *Deník nadporučíka c. k. armády z let 1914–1918. Obrázky českého důstojníka Hynka Doležala z balkánského bojiště Velké války*. Brno: Matice moravská, Muzeum Brněnska.

ŠTĚPÁNEK, V. (2019 b) *Slike sa balkanskog ratišta. Ratni dnevnik českog oficira Hineka Doležala*. Čačak: Medjuopštinski arhiv Čačak.

ŠVYHNOS, L. (1935): *Třemi legiemi*. Brno: Moravský legionář.

TODOROVIĆ, K. - ĐORĐEVIĆ, V. M. (eds.) (1968) *Kroz Albaniju 1915–1916*. Beograd: Prosveta.

TOLAR, P. (2016) *První československý legionář František Kryštof*. <https://www.csol.cz/z-historie/prvni-odboj/prvni-ceskoslovensky-legionar-frantisek-krystof/>

TOMAC, P. (1973) *Prvi svetski rat 1914–1918*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

VÁCHA, D. (2017) Po boku srbských bratří. Čechoslováci v srbské dobrovolnické divizi za první světové války. Sonda do každodennosti jejich života. In: Václav Štěpánek – Ladislav Hladký (eds.): *Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srbských vztahů / Od Мораве до Мораве. Из истоприје чешко-српских односа III*. Brno: Matice moravská, 49–81.

ZORIĆ, M. (2018) *Svedočanstvo s Krfa i solunskog fronta. Odbrana*. Beograd: Medija centar Odbrana, č. 303, 1. 5. 2018, speciální příloha č. 186.

SUMMARY & KEYWORDS

Neglected Thessaloniki front of the Great War

The Salonika or Macedonian front was the fourth front on European soil during the Great War. In the history of the war, it tends to be neglected, although in 1918 almost 1,300,000 men stood against each other on it, and its breakthrough by the troops of the Entente Powers became one of the most important events of the war and decisively contributed to the victory of the Entente Powers. This study, therefore, in an effort to commemorate this forgotten epic, recounts, also using source literature, the most important events of the front. It presents the reasons for the opening of the Salonika front and the important battles that took place on it during the years 1916-1918. It does so with an emphasis on the war effort of an humiliated but undefeated Serbian army. It also looks at everyday life at the front and the political background to some of the events. It concludes by describing the circumstances of the breakthrough of the Salonika Front and the reasons for its post-war neglect. He also notes the traces that the war operations have left in the landscape of northern Greece and the area of Mariovo in northern Macedonia to this day.

► First World War, Thessaloniki Front, Central Powers, Entente Power, Kaymakchalan, Trench warfare, Breakthrough of the Thessaloniki front

Soluňská nebo makedonská fronta byla čtvrtou frontou na evropské půdě během Velké války. V historii války bývá opomíjena, přestože na ní proti sobě v roce 1918 stálo téměř 1 300 000 mužů a její průlom ze strany dohodových vojsk se stal jednou z nejdůležitějších událostí války a rozhodujícím způsobem přispěl k vítězství dohodových mocností. Studie proto, ve snaze připomenout tuto zapomenutou epopej, přibližuje, a to i s použitím pramenné literatury, nejdůležitější události frontového dění. Představuje příčiny otevření soluňské fronty a významné bitvy, které se na ní během let 1916–1918 odehrály, přičemž klade důraz na válečné úsilí v roce 1915 sice pokořené, ale neporažené srbské armády. Přibližuje také běžný život na frontě i politické pozadí některých událostí. V závěru popisuje okolnosti průlomu Soluňské fronty i příčiny jejího poválečného opomíjení. Všímá si také stop, jež válečné operace dodnes zanechaly v krajině severního Řecka a v oblasti Mariova v Severní Makedonii.

► první světová válka, soluňská fronta, centrální mocnosti, dohoda, Kajmakčalan, zákopová válka, průlom soluňské fronty